ERZURUM İLİ TARIMSAL YAYIM İHTİYACININ BELİRLENMESİ

Elif DURSUN

Yüksek Lisans Tezi
Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Tecer ATSAN
2022
(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

ERZURUM İLİ TARIMSAL YAYIM İHTİYACININ BELİRLENMESİ

(Determination of Agricultural Extension Need in Erzurum Province)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif DURSUN

Danışman: Prof. Dr. Tecer ATSAN

Erzurum

Şubat, 2022

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Natural and Applied Sciences

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü
TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

ERZURUM İLİ TARIMSAL YAYIM İHTİYACININ BELİRLENMESİ

Prof. Dr. Tecer ATSAN danışmanlığında, **Elif DURSUN** tarafından hazırlanan bu çalışma, 03/02/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Tarım Politikası ve Yayım Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak **oybirliği/oy çokluğu (3./3.)** ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Prof. Dr. Tecer ATSAN *Atatürk Üniversitesi*	Aslı Islak İmzalıdır
Danışman:	Prof. Dr. Tecer ATSAN *Atatürk Üniversitesi*	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Prof.Dr. Sibel TAN *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi*	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Doç. Dr. Okan DEMİR *Atatürk Üniversitesi*	Aslı Islak İmzalıdır

Enstitü Yönetim Kurulunun …./…./…. tarih ve …… sayılı kararı.

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof.Dr. Saltuk Buğrahan CEYHUN
Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ETİK BİLDİRİM VE İNTİHAL BEYAN FORMU

Yüksek Lisans Tezi olarak *Prof.Dr. Tecer ATSAN* danışmanlığında sunulan "Erzurum İli Tarımsal Yayım İhtiyacının Belirlenmesi" başlıklı çalışmanın tarafımızdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını, yararlanılan eserlerin kaynakçada gösterildiğini, Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından belirlenmiş olan Turnitin Programı benzerlik oranlarının aşılmadığını ve aşağıdaki oranlarda olduğunu beyan ederiz.

Tez Bölümleri	**Tezin Benzerlik Oranı (%)**	**Maksimum Oran (%)**
Giriş	***20***	**30**
Kuramsal Temeller	***25***	**30**
Materyal ve Yöntem	***7***	**35**
Bulgular	***12***	**20**
Tartışma	***15***	**20**
Tezin Geneli	***14***	**25**

Not: *Yedi kelimeye kadar benzerlikler ile Başlık, Kaynakça, İçindekiler, Teşekkür, Dizin ve Ekler kısımları tarama dışı bırakılabilir. Yukarıdaki azami benzerlik oranları yanında tek bir kaynaktan olan benzerlik oranlarının* ***%5'den*** *büyük olmaması gerekir.*

Beyan edilen bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

Tez Yazarı (Öğrenci)	**Tez Danışmanı**
Elif DURSUN	Prof.Dr. Tecer ATSAN
10.2.2022	**10.2.2022**
İmza: Aslı Islak İmzalıdır	İmza: Aslı Islak İmzalıdır

***** Tez ile ilgili YÖKTEZ'de yayınlamasına ilişkin bir engelleme var ise aşağıdaki alanı doldurunuz.

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve ……. sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve ……. sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Başta yüksek lisansa başladığım ilk günden son güne kadar yanımda olup desteğini esirgemeyen, öğrencisi olduğum için son derece mutluluk duyduğum kıymetli hocam Sayın Prof.Dr. Tecer ATSAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Anket çalışmam sırasında veri toplamama yardımcı olan, sorularımı içtenlikle cevaplayan tarım danışmanlarına ve üreticilere şükranlarımı sunarım. Verilerin analizinde değerli katkılarını esirgemeyen, tezimin daha hızlı sona ermesini sağlayan çok değerli Sayın Gizem Çağlar GÜLTEKİN'e, çalışma süresince yardımlarını esirgemeyen bölümümüzün diğer öğretim elemanlarına ve yüksek lisans öğrenimimiz boyunca birbirimize destek olduğumuz sevgili arkadaşım Edanur AYDIN'a teşekkür ederim.

Bu çalışmayı tamamlamam için beni sürekli motive eden, hayatımın her evresinde beni destekleyen, ellerini bir kez bile üzerimden çekmeyerek beni onurlandıran başta canım babam Ensar DURSUN olmak üzere, kıymetli annem Emine DURSUN'a ve kardeşim Eren DURSUN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Elif DURSUN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERZURUM İLİ TARIMSAL YAYIM İHTİYAÇ ANALİZİZNİN BELİRLENMESİ

Elif DURSUN

Danışman: Prof. Dr. Tecer ATSAN

Amaç: Bu çalışma Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanlarının mesleki deneyim ve faaliyetlerinin, tarımsal yayım stratejilerinin, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi, üreticilerin hizmet aldıkları tarım danışmanları ile ilişkilerini ve yaşadıkları sorunları tespit edip, çözümü için önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Çalışmanın yürütüldüğü bölgede az sayıda tarım danışmanı bulunduğu için tam sayım yönteminden yararlanılmıştır. Veriler 10 tarım danışmanı ile görüşülerek toplanmıştır. Bu tarım danışmanlarının hizmet sunduğu 162 köyde bulunan 600 üretici için basit tesadüfi örnekleme metodundan yararlanılarak örnek sayısı hesaplanmıştır. Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanları ve üreticiler ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır.

Bulgular: Araştırmada kurum, kuruluş ve çiftçi örgütlerinin tarımsal eğitim ve yayım konusundaki mevcut durumları tespit edilmiştir. Hem danışmanların hem de çiftçilerin ihtiyaç duydukları eğitim konuları belirlenmiştir.

Sonuç: Erzurum ilindeki tarımla ilgili kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerinden elde edilen bilgiler ve yapılan anket sonuçları ışığında çiftçilerin eğitim düzeyinin düşüklüğüne ilaveten araştırmacı, yayımcı ve çiftçi arasındaki bilgi akışının yetersiz olması, tarımsal üretim miktarı ve gelire olumsuz etkiler yaptığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Yayım İhtiyacı, Erzurum, Tarım Danışmanlığı

Şubat 2022, 80 Sayfa

ABSRACT

MASTER THESIS

DETERMINATION OF AGRICULTURAL EXTENSION NEED IN ERZURUM PROVINCE

Elif DURSUN

Supervisor: Prof. Dr. Tecer ATSAN

Purpose: This work was done in Erzurum, to assess professional experience and activities, agricultural publishing strategies, attitude and bahavior, and to determine the relations of the production counselors and the problems they have been servend by farm advisors, and to make suggestions for their solutions.

Method: The area where the study is conducted, it was used to be the full counting method of a few agricultural consultants have been found in the area. Data is gathered by meeting with 10 agricultural advisors. The numbers of samples have been calculated by the simple coincidental sampling method for 600 producers in 162 villages served by these agricultural advisors. There has been a survey study facing farm advisors and manufacturers who serve in Erzurum.

Findings: The investigation has been detected the current situation in the organization and farmer organization on agricultural education and publishing. The education issues both consultants and farmers need is determined.

Results: Under information from institution, organization and civil society organizations and survey results, the farmers education level, the lack of information between researchers, publishers and farmers have negative effects on agriculture and income.

Keywords: The Agricultural Need, Erzurum, Agricultural Counseling

February 2022, 80 pages

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI i
ETİK BİLDİRİM VE İNTİHAL BEYAN FORMU ii
TEŞEKKÜR iii
ÖZET iv
ABSRACT v
İÇİNDEKİLER vi
TABLOLAR DİZİNİ viii
ŞEKİLLER DİZİNİ xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ xii
GİRİŞ 1
Araştırmanın Önemi 3
Araştırmanın Amacı 3
Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemi 4
Tarımsal yayım 4
Dünyada tarımsal yayım faaliyetleri 4
Türkiye'de tarımsal yayım faaliyetleri 5
Kamu yayımı faaliyetleri 6
Özel yayım faaliyetleri 6
Tarımsal danışmanlık 6
Türkiye'de tarımsal danışmanlık politikaları 6
KAYNAK ÖZETLERİ VE KURUMSAL TEMELLER 7
MATERYAL VE YÖNTEM 13
Materyal 13
Yöntem 13
Veri toplama yöntemi 14
Veri analiz yöntemi 14
ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA 16
Araştırma Bölgesi Hakkında Genel Bilgiler 16
Coğrafi konumu 16
İklim yapısı 16
Ulaşım 17

Nüfus 17
Eğitim 17
Tarımsal yapı 18
Tarım Danışmanlarına İlişkin Araştırma Bulguları 19
Tarım danışmanlarının kişisel bilgilerine ilişkin bulgular 19
Tarım danışmanlarının mesleki tecrübe ve faaliyetlerine ilişkin bulgular 22
Tarım danışmanlarının katıldığı hizmet içi eğitimler 24
Tarım danışmanlarının tarımsal yayım faaliyet stratejileri 24
Tarım danışmanlarının işbirliği içinde bulunduğu kurum ve kuruluşlar 35
Tarım danışmanlarının Erzurum ilindeki tarımsal yayım faaliyetleri ile ilgili tutumları 36
Tarım danışmanlarının iş faaliyetleri ve iş hayatları hakkındaki düşünceleri 38
Üreticilere İlişkin Araştırma Bulguları 40
Üreticilerin kişisel bilgilerine ilişkin bulgular 40
Üreticilerin tarımsal üretime ilişkin bulguları 44
Üreticilerin tarım danışmanlarına ilişkin değerlendirmeleri 47
SONUÇLAR VE ÖNERİLER 55
Sonuçlar 55
Tarım danışmanlarına ilişkin sonuçlar 55
Üreticilere ilişkin sonuçlar 58
Öneriler 61
KAYNAKLAR 64
EKLER 67
EK 1. Anket Formu 67
ÖZGEÇMİŞ 81

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Yayım Sistemleri 5
Tablo 2. Tarım Danışmanlarının Yaşadıkları Yer, Cinsiyet, Yaş ve Medeni Durumlarına Göre Dağılımı 20
Tablo 3. Tarım Danışmanlarının Mesleki Örgütlere Üye Olma, Mesleki Yayına Üye Olma ve Mesleki Yayınları Okuma Sıklığı 23
Tablo 4. Tarım Danışmanlarının Günlük Yaşamına Etki Eden Unsurlar 23
Tablo 5. Tarım Danışmanlarının Katıldıkları Eğitim Türlerinin Tarım Danışmanlarının Cinsiyeti İle İlişkisi 24
Tablo 6. Tarım Danışmanlarının Erzurum İlinde Görev Yapma Süreleri 25
Tablo 7. Tarım Danışmanlarının Erzurum İlinde Hizmet Verdiği Üreticilere Ait Bilgiler 26
Tablo 8. Tarım Danışmanlarına Göre Hizmet Verilmesi Gereken Üretici Özellikleri 26
Tablo 9. Tarım Danışmanlarının Çalıştıkları Çiftçileri Belirleme Şekilleri 27
Tablo 10. Çiftçilerin Sorunlarını Tarım Danışmanlarına Ulaştırma Şekilleri 29
Tablo 11. Tarım Danışmanlarının Çiftçilerin Sorunlarını Çözme Şekilleri 29
Tablo 12. Çiftçilerin Tarım Danışmanlarından Öncelikli İstedikleri Bilgiler 29
Tablo 13. Tarım Danışmanlarının Aynı Çiftçi İle Çalışma Sıklığı 30
Tablo 14. Tarım Danışmanlarından Aynı Mahallede Çalışma Sıklığı 30
Tablo 15. Tarım Danışmanlarına Göre Erzurum İlindeki Tarımın Temel Sorunları 31
Tablo 16. Tarım Danışmanlarının İlgili Yönetmeliği Yeterli Bulma Durumları 31
Tablo 17. Tarım Danışmanlarının İldeki Yayım Faaliyetlerindeki Başarı Durumları 32
Tablo 18. Tarım Danışmanlarına Göre Bölgedeki Yayım Faaliyetlerindeki Başarılı Oldukları Konuların Dağılımı 32
Tablo 19. Tarım Danışmanlarının En Fazla Eksikliğini Hissettikleri Eğitim Konuları 33
Tablo 20. Tarım Danışmanlarının En Fazla Eğitim Almak İstediği Konular 33
Tablo 21. Tarım Danışmanlarının En Fazla Eğitim Almak İstediği Kişisel Gelişim Konuları 34
Tablo 22. Tarım Danışmanlarının İldeki Bilgi Kaynaklarının Dağılımı 36
Tablo 23. Tarım Danışmanlarının Tutum ve Davranışları 36
Tablo 24. Tutum ve Davranış KMO ve Barlett's Test Sonuçları 37
Tablo 25. Tarım Danışmanlarının Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktör Analiz Rotasyon Matrisi 38

Tablo 26. Tarım Danışmanlarının Yaptıkları İşten Memnun Olma Durumları 38
Tablo 27. Tarım Danışmanlarının Yaptıkları İşi Genel Olarak Sevme Durumları 39
Tablo 28. Tarım Danışmanlarının Birlikte Çalıştığı Kişiler Hakkındaki Düşünceleri 39
Tablo 29. Tarım Danışmanlarının Yaptıkları İşe Karşılık Aldıkları Ücret Hakkındaki Düşünceleri 40
Tablo 30. Üreticilerin ÇKS'ye Kayıtlı Olduğu İlçe, Cinsiyet, Yaş ve Medeni Durumlarına Göre Dağılımı 41
Tablo 31. Üreticilerin Eğitim Durumu 41
Tablo 32. Üreticilerin İkametgâh Yerleri ile Hanesinde Yaşayan Fert Sayısı Arasındaki İlişki 42
Tablo 33. Üreticilerin Sosyal Güvencelerinin Olma Durumu ve Hangi Sosyal Güvenceye Tabi Olma Durumları 42
Tablo 34. Üreticilerin Aylık Gelir Miktarı İle Üreticilerin Emekli Olma Durumları Arasındaki İlişki 43
Tablo 35. Üreticilerin Toplam Gelirinin Tarımsal Faaliyetlerden Elde Edilen Kısmı 43
Tablo 36. Üreticilerin Tarım Dışı Faaliyette Bulunma Durumları 44
Tablo 37. Üreticilerin Tarımsal Arazi Miktarı 44
Tablo 38. Üreticilerin Büyükbaş Hayvancılık Yapma Durumu 45
Tablo 39. Üreticilerin Küçükbaş Hayvancılık Yapma Durumu 45
Tablo 40. Üreticilerin Arıcılık Yapama Durumu 46
Tablo 41. Üreticilerin Tarımsal Kredi Kaynakları İle Tarımsal Kredi Kullanma Durumları Arasındaki İlişki 46
Tablo 42. Üreticilerin Tarımsal Örgüte/Birliğe Üye Olma Durumu 47
Tablo 43. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Bilgili Olma ve Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu 48
Tablo 44. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Bilgili Olduğu Yıl Sayısı 48
Tablo 46. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Eğitime Katılma ve Faydasını Görme Durumları 49
Tablo 47. Üreticilerin Tarım Danışmanı İle Görüşme Sıklığı 50
Tablo 48. Üreticilerin Tarım Danışmanı İle Görüşme Yaptığı Yerler 50
Tablo 49. Üreticilerin Tarım Danışmanlarından Bilgi ve Yardım Aldığı Konular 50
Tablo 50. Üreticilerin Tarım Danışmanlarını Yeterli Bulma Durumu 51
Tablo 51. Üreticilerin Tarım Danışmanlarını Değerlendirmeleri 51
Tablo 52. Üreticilere Tarım Danışmanlarının Fayda Sağladığı Konular 52

Tablo 53. Üreticilerin Tarım Danışmanları İle Çalışma Sıklığı 52
Tablo 54. Üreticilerin Tarım Danışmanlarına Sorunlarını İletme Durumları 52
Tablo 55. Üreticilerin Tarım Danışmanlarının Yeniliği Takip Durumu, Yeniliğe Açık Olma Durumu ve Bu Yeniliklerden Faydalanabilme Durumu 53
Tablo 56. Üreticilerin Tarım Danışmanlarından Memnun Olma ve Memnun olmama Durumları 54
Tablo 57. Üreticilerin Tarım Danışmanlarını Değiştirmeyi Düşünme Durumları 54

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Erzurum İl Haritası.....16
Şekil 2. Tarım Danışmanlarının Lisans Bölümleri.....21
Şekil 3. Tarım Danışmanlarının Yüksek Lisans Bölümleri 22
Şekil 4. Tarım Danışmanlarının Çalıştıkları Çiftçiler İle Görüşme Sıklığı.....28
Şekil 5. Tarım Danışmanlarının Çalıştıkları Çiftçiler İle Görüşme Yerlerinin Dağılımı.....28
Şekil 6. Tarım Danışmanlarının Son 6 Ay İçinde İş Değiştirme Düşünceleri 34
Şekil 7. Tarım Danışmanlarının Bitki Su İhtiyacına Göre Program Yapabilme Durumları 35
Şekil 8. Tarım Danışmanlarının Koruyucu Tarım Uygulamalarını Bilme Durumları 35

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
NGO	: Devlete Bağlı Olmayan Organizasyonlar
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAR-GEL	: Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi
TEDGEM	: Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü
TKB	: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TYUAP	: Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi
TYS	: Tarımsal Yayım Sistemi
YDB	: Yayım Dairesi Başkanlığı

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü ekonominin ilerlemesinde önemli rol oynamaktadır. Bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya konan teknolojik gelişmelerin üreticilere ulaştırılması ve onların kullanımına sunulması neticesinde tarımsal ilerleme sağlanması mümkündür. Bu sebeple tarım ile iştigal kişiler ve bu faaliyetleri yönlendirenlerin sahip oldukları meziyetler bahsi geçen topluma ulaşmayı ve belli davranışlar ile yeniliklerin özümsenmesini etkiler. Gelişmeyi hızlandıracak önemli bir etken ise beşeri meziyetlerdir, bu hızlanma bilgi ve eylemlerin kazandırılması ile sağlanır. Bu sebeple kırsal kalkınma aşamasında ki en önemli unsur tarımsal yayım faaliyetleridir (Özçatalbaş 1994).

Gelişmekte olan ülkelerde, tarım sektöründeki ilerlemeler ile ekonomik büyümenin doğrusallık gösterdiği rapor edilmiştir. Yayım, tarımsal kalkınmada kaynakların verimli değerlendirilmesi ve çağdaş yöntemlerin doğru kullanımı ile yaygınlaştırılması sayesinde tarımsal üretimin arttırılmasında önemli bir faktördür. Dolayısı ile yayım, ileri teknik bilgilerin dinamik bir şekilde kullanımı hususunda önemli bir rol oynar, bu nedenle insan kaynağının gelişimini sağlamaktadır (Özçatalbaş 2009).

Tarımsal yayımın amacı toplumun kırsal kesiminde yaşayan halka bazı bilgi ve beceriler kazandırmaktır. Bu bilgi ve becerilerin etkili kullanımı toplumun bu kesiminin hayat kalitelerini artırmaya yardımcı olacaktır. (Ceylan 2010). Diğer bir deyişle, üreticilerin bilgi ve maharetlerini artırarak yüksek verimlilik sağlamak ve bu sayede onların yaşam standartlarını yükseltebilmelerinin önünü açmaktır. Kısaca tarımsal üretimle ilgilenen kişilerin hayat niteliklerinin artırılmasıdır.

Dünyada farklı kurum ve kuruluşlar yayım çalışmalarını üstlenmektedir. Ülkelerde yayım sistemleri tekdüzelik göstermez. Bu faaliyetleri genellikle Tarım Bakanlıkları üstlense de üniversiteler ve özel danışmanlıklar vb. yayım hizmetinde bulunan kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bilhassa üniversiteler, üretici birlikleri ve özel danışmanlıklar Avrupa Birliği üyesi ülkelerde tarımsal yayım hususunda oldukça faaldirler. Ülkemizde yayım çalışmalarının sorumluluğu, Tarım Bakanlığı'na aittir. 1940'larda Tarım Bakanlığı'nın artan sorumlulukları günümüzde de devam etmektedir. 2006 yılında, "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik" yayınlanmış, devam eden süreçte özel danışmanlık hizmetleri tartışma konusu olmuştur. Lakin bu kuruluşların yayım faaliyetleri yurt çapında resmi organlara ikame olamamıştır (Özçatalbaş vd 2010b).

Ülkemizde kırsal kalkınma projeleri ve Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi uygulanmıştır. Bu projeler ile yayım hususunda var olan sorunların önüne geçmek amaçlanmıştır. Akabinde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından 'Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek' projesi başlatılmış 3 yıllık süreyle yürütülmüştür. Bu projede amaç tarımsal faaliyetlerde bulunan insanların refah düzeylerinin artırılmasıdır. Bu nedenle veteriner hekimler ve ziraat mühendisleri danışmanlık görevinde bulunmuşlardır. Bunun sona erme tarihi ise 31 Aralık 2006'dır. Bu projeden elde edilen tecrübeler ile 01 Ocak 2007 tarihi itibariyle "Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TAR-GEL)" yürütülmeye başlanmıştır. Bu proje ile yayım faaliyetlerinin daha dinamik ve verimli bir biçimde mahalle ve beldelerde yürütülmesi amaçlanmıştır.

TAR-GEL kapsamında 2500 adet "Çalışma Bölgesi" kurulmuştur. Bu sayede çiftçilere zaman ve yer sınırlaması olmaksızın bilgi aktarımını sağlamak, yayım faaliyetlerini daha dinamik hale getirmek amaçlanmıştır. Bölgede hakim olan tarımsal üretim desenine göre veteriner hekim, ziraat ve su ürünleri mühendisleri oluşturulan çalışma bölgelerine atanmışlardır. TAR-GEL projesi yürütüldüğü süre boyunca "İl Kontenjanları" Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmiştir (TEDGEM 2006).

TAR-GEL projesi devam ederken 8 Eylül 2006 tarihinde "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlemesine Dair Yönetmelik" yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikteki amaç tarımsal işletme sahiplerinin bilgi, teknik ve yöntemler ile ilgili eksikliklerin giderilmesi konusunda usul ve esasları belirlemektir. Bu yönetmelik kapsamında şahsi unvan ve hesabına çalışmak suretiyle tarımsal işletmelere, STK'lara ve tarımdan girdi alan kuruluşlara tarımsal danışmanlık hizmeti sunan, sertifika sahibi kişilere Serbest Tarım Danışmanı denilmektedir. Ziraat mühendislerinin 15 günlük eğitim sonucunda başarı göstermeleri ile Serbest Tarım Danışmanı Sertifikası almaya hak kazanmaları da bu yönetmelikte bahsi geçen bir husustur (Anonim 2016). Fakat bu durum 2010 yılında değişmiştir. Yeni bir yönetmelikle eğitimler iptal edilmiş, bakanlığın düzenlediği merkezi sınava katılmak zorunlu kılınmıştır.

Genel olarak baktığımızda bu araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın önemi ve amacı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde araştırma konusuna yakın olan diğer çalışmalar yurt içi ve yurt dışı kaynak taraması yapılarak tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde araştırma materyalinin nereden temin edildiği açıklanmış ve araştırma yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın dördüncü bölümünde araştırma bulguları yer almaktadır. Bununla birlikte Erzurum ilinde tarım danışmanlarının çiftçileri ziyaret sıklığını etkileyen faktörler ve çiftçilerin danışmanlarla olan ilişkileri incelenmiştir. Araştırmanın son

bölümü olan beşinci bölümde ise sonuç ve öneriler başlığı yer almaktadır. Bu bölümde araştırmanın daha önceki bölümlerinde elde edilmiş bulgular yorumlanarak değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın Önemi

Çiftçilerimizin rekabetçi bir ortamda hayatta kalmaları, ülkemiz gıda güvencesini devamlılığı için değişim gösteren çevresel ve ekonomik şartlara hızlıca ayak uydurmaları gerekmektedir. Bu yüzden güncel, kullanılabilir ve uygulanabilir bilgi edinmek, yeni beceriler kazanmak oldukça önem taşımaktadır. Bilgi ve beceriyi usulüne uygun öğrenip uygulayan üreticilerin değişen şartlar karşısında etkilenme durumları olmayabilir, hatta kendileri bile değişimi oluşturabilirler.

Günümüzde, uluslararası rekabete yol açan etkenlerin başında teknoloji üretimi ve nitelikli insan gücü gelmektedir. Yeni bilgilerden uygulamaya dönük olanlar üreticilere ulaştırılarak uygulamaya konulmaktadır. Uygulamalı araştırma sonuçlarının değerlendirilmemesi enerji, sermaye ve zaman gibi kıt kaynakların israfına sebebiyet vermektedir. Kaynakların rantabl şekilde değerlendirilmesi ve uygulamaya konulması ülke ekonomisi açısından çok önemlidir. Tarımsal araştırma sonuçlarının çiftçilerce özümsenerek uygulamaya konulmasında tarımsal yayımın önemi büyüktür. Tarımsal yayım, araştırma ve uygulama arasında bağlayıcı görevi görmelidir.

Tüm bu faktörler bir araya getirildiğinde, üreticilere verilecek eğitimin zamanında, uygulanabilir ve güncel bilgilerle, teknolojik imkânlar doğrultusunda uygun yöntemler kullanılarak verilebilmesi için hem tarım danışmanlarıyla hem de bu tarım danışmanların hizmet verdiği çiftçiler ile görüşülerek Erzurum ili için tarımsal yayım ihtiyaç analizi yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

- Erzurum ili bünyesindeki Ziraat Odalarında görev yapan tarım danışmanlarının bölgeye sundukları hizmetleri, imkânları ve sorumluluklarını ortaya koymak,
- Üreticilerin, çalıştıkları tarım danışmanlarına karşı bakış açısını ortaya koymak,
- Tarım danışmanlarının mesleki gelişim becerilerini arttırmaya yönelik problemlerini tespit etmek ve çözümü için önerilerde bulunmak,
- Tarım danışmanlarının mevcut ve gelecekteki durumlarını analiz etmeye yardımcı olmak,
- Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin uygulamasında önemli aktörlerden biri olan tarım danışmanlarının mesleki ve sosyo-ekonomik durumlarını

belirlemek, sistemin etkinliğini olumsuz yönde etkileyen unsurları ortaya çıkarmaktır.

- Eylül 2006'da yürürlüğe giren Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemi (Serbest Tarım Danışmanlığı) hakkındaki danışmanların düşüncelerini ortaya koymaktır.

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemi

Tarımsal yayım

Tarımsal yayımın bilimsel çalışmalara yönelik eğilimin olması Rönesans döneminden beri görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde eğitim ve edebiyat ile ilgili konularda tarımsal yayıma yer verildiği görülmüştür (Özçatalbaş vd 1998).

2005'te Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ilgili birimlerinde tarımsal yayım ile ilgili kişilerin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan kalkınmalarına yardımcı olacak okul dışı ve gönüllü bir eğitim sistemi olduğu tanımına rastlanmaktadır (Aktaş 2010).

Bu tanımlar doğrultusunda tarımsal yayımın etkili olabilmesi için güncel, kullanışlı ve uygulaması kolay bilgilerin olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Tarımsal yayım faaliyetleri aşağıdaki çalışmaları kapsamaktadır.

1. Çiftçilerin gelecekteki durumlarını analiz ederek, planlama yapmalarına yardımcı olmak,
2. Karşılaştıkları ekonomik ve teknik problemleri nasıl çözecekleri konusunda bilgilendirmek,
3. Üretim ve pazarlama tercihlerinde yol göstermek,
4. Çiftçilere motivasyon sağlamak,
5. Çiftçilerde girişimcilik, yöneticilik ve sorumluluk bilinci oluşturmak.

Dünyada tarımsal yayım faaliyetleri

Dünyada tarımsal yayım faaliyetlerinin organizasyon yapısı incelendiğinde, yayım faaliyetlerinin farklı statüdeki yasal kurumlar tarafından yürütülmekte olduğu görülür. Tarımsal yayım genellikle Tarım veya Kırsal Kalkınma Bakanlıkları tarafından yürütülmektedir. Ayrıca yayımda devlete bağlı olmayan çeşitli kuruluşlar (NGO) ve üniversitelerde rol almaktadır.

Devlete bağlı kuruluşlar tarım ve kırsal kalkınmaya bağlı bakanlıklar ve üniversitelerdir. Gönüllü kuruluşlar ise üreticilerin ve girişimcilerin kurmuş oldukları bağımsız kuruluşlardır.

28 ülkeden oluşan Avrupa Birliği'nin her bir ülkesinde farklı yayım sistemi mevcuttur. Tablo 1'de AB ülkelerinin yayım sistemleri görülmektedir.

Tablo 1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Yayım Sistemleri

Ülkeler	**Yayım Sistemleri**
Almanya	Bakanlık, Ziraat Odaları, Özel Kuruluşlar
Avusturya	Ziraat Odaları, Özel Kuruluşlar, Bakanlık
Belçika	Bakanlık ve Çiftçi Örgütleri
Çek Cumhuriyeti	Özel Kuruluşlar/TD Şirketleri
Danimarka	Çiftçi örgütleri, Özel Kuruluşlar
Finlandiya	Çiftçi Örgütleri
Fransa	Ziraat Odaları
Estonya	Bakanlık, Ziraat Odaları, Özel Kuruluşlar/Şirketler
Hollanda	Özel Yayım-Danışmanlık Kuruluşları
İngiltere	Bakanlığa Bağlı Kalkınma ve Danışmanlık Birimi
İrlanda	Çiftçi Örgütleri
İspanya	Bakanlık
İsveç	Ulusal Tarım Bordu (Bakanlığa bağlı)
İtalya	Çiftçi Örgütleri
Lüksemburg	Ziraat Odaları, Özel Kuruluşlar/TD Şirketleri
Macaristan	Bakanlık, Özel Kuruluşlar, Ziraat Odaları, Üniversiteler
Malta	Bakanlık
Slovenya	Ziraat ve Orman Odaları
Polonya	Özel Kuruluşlar, Bakanlık, Ziraat Odaları
Portekiz	Bakanlık ve Çiftçi Örgütleri
Yunanistan	Bakanlık

Kaynak: (Aydoğdu 2019)

Türkiye'de tarımsal yayım faaliyetleri

Türkiye'de tarımsal yayım ve eğitim faaliyetleri Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte; çiftçi örgütleri, tarımsal kooperatifler, gönüllü kuruluşlar ve özel danışmanlar da tarımsal yayım ve çiftçi eğitimi çalışmalarını yürütmektedir (Çakmak 2010).

Kamu yayımı faaliyetleri

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, yayım hizmetlerinin yürütülmesinde doğrudan sorumludur. Yayım çalışmaları, Bakanlığın farklı bölümleri tarafından yerine getirilmektedir. Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (TEDGEM) ve ona bağlı Yayım Dairesi Başkanlığı (YDB), Bakanlık adına Türkiye'de tarımsal yayım çalışmalarının planlanması ve yürütülmesinden sorumlu kuruluşlardır.

Özel yayım faaliyetleri

Türkiye'nin yayım sisteminde doğrudan veya dolaylı yerine getiren özel sektörler arasında kooperatifler, çiftçi örgütleri, sivil toplum örgütleri, özel danışmanlar, ihracatçılar ve pazarlama şirketleri yer almaktadır.

Tarımsal danışmanlık

Tarım danışmanı tecrübe ve bilgisini kendisinden yardım almak isteyen kişilere aktarıcı olarak tanımlanır. Benzer şekilde tarım danışmanı için tarımsal bilgi ve tecrübesini belirli bir ücret karşılığında ya da ücretsiz olarak başkalarıyla paylaşan kişilerdir tanımı yapılmaktadır. Tarımsal danışmanların amaçlarından bazıları işletmelere ya da çiftçilere ekonomik unsurlarda yardımcı olmak, yüksek kalitede ve verimli üretimde yardımcı olmak, tarımsal üretim sürecini izleme ve değerlendirme konusunda yol gösterici olmaktır (Ateş 2008).

Türkiye'de tarımsal danışmanlık politikaları

Türkiye'de danışmanlık politikaları tarihler itibariyle incelendiğinde;

- 2004 yılında Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi (KÖY-MER), 01.01.2007 tarihinden itibaren TAR-GEL Projesi olarak yürütülmeye başlanmıştır.
- 18 Nisan 2006 yılında Tarım Bakanlığı tarafından, kırsaldaki nüfusun yaşam standartlarının yükseltilmesi ve kırsal alan gelirinin ülke ekonomisine katkısının arttırılması amacıyla, 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 15. Maddesinin ışığında Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TAR-GEL), uygulamaya konmuştur.
- 30 Mayıs 2015 yılında "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ" tarımsal yayım ve danışmanlık konusundaki mevcut politika günümüzde yürütülmektedir (Atsan 2010).

KAYNAK ÖZETLERİ VE KURUMSAL TEMELLER

Opare (1997) "Gana Kakao Üreticileri tarafından Yenilikler Kabulü içinde Tarımsal Yayımı Rolü" isimli çalışmada, Gana'daki yayım çalışmalarının benimsetilmesiyle kakao üretimi yapan işletmelerin tarımsal yenilikleri benimsemeleri araştırmış ve tarımsal yayım ile sağlanan bilginin diğer kaynaklardan edinilen bilgilere göre kabul edilme oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Atsan (1998) "Yozgat Kırsal Kalkınma Projesinin Tarımsal Yayımda Program Planlama" isimli çalışmasında Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi kapsamında faaliyet gösteren teknik personelle çiftçilerin eğitim çalışmalarına yönelik bir değerlendirme yapmış ve daha etkin çalışılabilmesi için eğitim programı modeli önermiştir. Yürütülecek olan Kırsal Kalkınma Projeleri doğrultusunda uluslararası kuruluşların teknik personelleri, bakanlık merkez teşkilatı yetkilileri, üniversitelerdeki uzman yöneticileri, yöneticilerin uzmanlık alan konuları, tekniker ve teknisyenlerin proje kapsamında ki tüm çiftçileri eğiteceği kademeli eğitim modelini önermiştir.

Evenson (1998) "Tarımsal Yayımın Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Ekonomik Katkıları" isimli çalışmada tarımsal araştırma ve yayım için yatırım modellerinin ekonomik ve kurumsal etkilerini değerlendirmek için tarihsel bakış açısı ile incelemiş, yayım faaliyetlerinin gelişen teknoloji ile birlikte yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Çölaşan (2000) "Tarımsal Proje ve Danışmanlık Hizmetleri" isimli çalışmasında projenin amaçları ve safhaları hakkında genel bilgiler vermiştir. Ülkemizde ki tarımsal danışmanlık hizmetleri anlatılarak, bazı hizmetlerin özelleştirme ile özel sektöre devredileceği konusunda danışmanlık şirketlerinin önemli görevler üstleneceği belirtilmiştir.

Altınkaynak (2002) "Erzurum İli Uzundere İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarımsal Yayım Açısından Kalkınma Olanakları" isimli çalışmasında Erzurum İli Uzundere İlçesinin tarımsal yayım açısından kalkınma imkânları ve sosyo-ekonomik durumu araştırılmıştır. Araştırmanın yapıldığı bölgede gözlem ve mülakatla kamu personelleri ile çiftçilerle yapılan anket sonuçları, kamu kuruluşlarının belgeleri ve daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırma bölgesinde İlçe Tarım Müdürlüğü personellerinden yararlanma imkânının düşük olması nedeniyle daha etkin tarımsal yayım faaliyetlerinin uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır. Tarımsal konularda ki yeni teknolojilerin üreticilere

ulaştırılması, benimsetilmesi ancak daha etkin yapılacak tarımsal yayım çalışmaları ile mümkün olacağı belirtilmiştir.

Gökçe (2004) "Bin Köye Bin Tarımcı Projesi Üzerine Bir İnceleme" kapsamında İzmir İlinde bir araştırma gerçekleştirmiştir. Projenin hedef kitlesini seçilen köylerde görev yapan tarım danışmanları, köylerin muhtarları ve basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 81 çiftçi oluşturmaktadır. Anketlerin sonucunda proje uygulamasında yaşanacak problemler olmasına rağmen sağlayacağı faydaların oldukça fazla olduğu ortaya koymuştur. Tarım danışmanlarının çalışma şartlarının iyileştirilmesinin projenin devamlılığı açısından önemi vurgulanmıştır.

Harputlu (2005) "Kırsal Kalkınmada Hizmet Birliklerinin Rolü ve Kınık İçin Bir Model Denemesi" isimli çalışmasında kırsal kalkınma politikalarını ele almıştır. Kınık örneğinde kırsal kalkınma çabaları ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri ele alınmış, kırsal kalkınmadaki rolü incelenmiştir. Sonuç olarak kırsal kalkınmanın sistem bütünlüğü içinde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Bozkurt (2005) "Şanlıurfa İli Merkez İlçede Süt Sığırcılığı Yetiştirme Sorunlarının Tarımsal Yayım Açısından Değerlendirilmesi Denemesi" isimli çalışmada, hayvansal üretimi düşük olan yetiştiricilerin durumunu belirlemek, problemleri tespit ederek önerilerde bulunmak, Tarım İl Müdürlüğü Çiftçi Eğitim ve Yayım Şubesinin hayvancılıkla ilgili tarımsal yayım çalışma yöntemi ve organizasyonu hakkında görüş ve öneriler bildirmek amacıyla yapılmıştır. Yapılan değerlendirmede, yetiştiricilerin tarımsal yayım çalışmalarındaki durumu değerlendirilerek yayım çalışmalarının üreticiye yeterli olmadığı belirtilmiştir.

Şoraklı (2006) "Bin Köye Bin Tarımcı Projesi Kapsamında Görev Yapan Tarım Danışmanlarının Etkinliklerinin Belirlenmesi Kapsamında Erzurum İli Örneği" adlı çalışmayı Erzurum İli merkez ve 16 ilçesine bağlı köylerinde yapmıştır. Tarım danışmanları ve hizmet verdikleri çiftçilerle anket çalışması yapılmıştır. Tarım danışmanlarının kişisel ve mesleki nitelikleri, proje hakkındaki düşünceleri ve gerçekleştirdikleri etkinlikler tespit edilerek problemlerin çözümüne yönelik önerilere yer verilmiştir.

Foti *et al.* (2007) "Zimbabwe'de Ücretli Yayım İçin Çiftçi Talebinin Belirleyicileri Mashonaland Central Vilayet Örneği" isimli çalışmasında Zimbabwe'deki özel yayım hizmeti alan küçük işletmeli üreticileri etkileyen faktörleri bulmak üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda küçük işletmelerde gelir, yer, zaman, risk durumları tespit edilmiş ve yayım hizmetlerine olan taleplerin değişiklik gösterdiği ortaya koyulmuştur.

Kara (2007) "Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi'nin Tarımsal Yayım Açısından Değerlendirilmesi: Şanlıurfa İli Örneği" isimli çalışmada kuramsal temeli olan "Dizgeler Arası Tarımsal Yayım Modeli" üzerinde 14 tarım danışmanı ve 58 üretici ile anket çalışması yürütülmüştür. Danışman ve çiftçilerin karşılaştığı problemler belirlenerek çözüm önerileri üzerine çalışılmıştır. Projenin sürdürülebilirliğini arttırmak için danışman ve üreticilerin proje yönetimine katılımlarının etkin bir biçimde sağlanması gerekliliği belirtilmiştir.

Kavukçu (2007) "Amasya İli Merzifon İlçesi Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine Üye Olan ve Olmayan İşletmelerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumlarının Karşılaştırılması" isimli çalışmasında, Merzifon ilçesinde süt sığırcılığı faaliyeti gösteren tarım işletmelerinden Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine üye olan 61 ve üye olmayan 60 işletmenin tarımsal danışmanlık hizmeti alma durumları karşılaştırılmıştır. Araştırmada birliğe üye olan yetiştiricilerin üye olmayanlara göre sigorta yaptırma oranının, yayım elemanları ile görüşme sıklığının, hayvancılıkla ilgili gazete, kitap ve dergi okuma oranının ve herhangi bir eğitim-yayım faaliyetine katılma imkânının daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Saliu (2009) "Nijerya Tarımsal Yayım Hizmetleri Özelleştirme –Uygulaması İçin Önerilen Kılavuz" isimli çalışmada tarımsal yayımda kamu sektörün rolünün ve etkisinin giderek azaldığı, yayım çalışması için finansmanının güçleştiği, bu nedenle kamunun yayım hizmetlerin azalması ya da tamamen özelleştirilmesi için analizler yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Derman (2010) "Mardin İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Görev Yapan Elemanların Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemine Bakışları" isimli çalışmasını, TAR-GEL projesinin amaçlarını, projede hizmet veren tarım danışmanlarının mevcut durumu, görevleri, bu görevleri ne ölçüde yerine getirebildikleri, proje hakkındaki düşüncelerini ve önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında ki 31 tarım danışmanı ve hizmet verdiği 376 köyden seçilen 142 üretici ile anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler analiz edildiğinde tarım danışmanları ile çalışan üreticilerin başarılı oldukları, üreticilerin danışmanların tarımsal üretimle ilgili taleplerini karşılayabildikleri, kadın üreticilerin personelde cinsiyet farkı gözettikleri tespit etmiştir.

Çukur (2010) "Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Yayım Politikaları ve AB'ne Uyum Açısından Öneriler Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışmada, tarımsal yayım politikaları doğrultusunda Türkiye'de uygulanan tarımsal yayım çalışmalarının eksik yönler incelenmiş, yayım politikaları sonucundaki uygulamalar ve bu uygulamaların sonuçları

değerlendirilmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan yayım politikaları ile Türkiye'de uygulanan yayım politikaları arasında belirgin farklar olduğu belirlenmiştir. Çalışmada bütçe, organizasyon ve yasal düzenlemelerin tarımsal yayımın önemli problemleri olduğu tespit edilmiştir.

Toktaş (2010), "Adana İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TARGEL) Uygulamalarının Değerlendirilmesi" isimli çalışmasında tarım danışmanları tarafından yürütülen yayım hizmetlerin etkinliği analiz edilmiş, projenin başladığı günden bugüne kadar meydana gelen değişim ve gelişimler çiftçiler ve tarım danışmanları açısından incelenmiş, problemler ve bu problemlere uygun çözüm yolları projenin amacı doğrultusunda belirtilmiştir.

Çakmak (2010), "Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Tarım Danışmanlığı Sisteminin İnceleme ve Değerlendirilmesi: Tokat İli Örneği" isimli çalışmada, Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesinde (TARGEL), hizmet veren tarım danışmanlarının projenin amaçlarına uygun çalışma durumları, kendilerine verilen görevleri hangi ölçüde yerine getirdikleri, çiftçilerin TARGEL projesi hakkındaki görüş ve düşünceleri belirtilmiştir.

Özçatalbaş vd (2010a), 2006 yılında çıkan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik sonrasında Türkiye'de özel sektöre dayalı danışmanlık hizmetinin gelişmeye devam ettiğini vurgulamışlardır. Kamu dışı yayımın ülkemizde tarım bakanlığına bağlı yayım sisteminin bir alternatifi olamayacağı, yakın zamanda özellikle tarım bölgelerinden olan Akdeniz, Ege, Güneydoğu ve Marmara Bölgelerinin gelişmesine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

Özçatalbaş vd (2010b), "Türkiye ve GAP Bölgesinde Tarım Danışmanlığı Sisteminin Sorunları ve Geleceği" adlı çalışmada 2006 yılında çıkan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik ile tarımsal yayımın özel sektör payını arttırmaya başladığı, özellikle tarım danışmanlığının GAP bölgesindeki geleceği ele alınarak mevcut durumu ortaya koyulmuştur.

Küçükcoşkun vd (2013) "Tarımsal Sulama Yönetiminde AR-GEÇalışmaları" isimli çalışmada; AR-GE ve inovasyon dünyadaki sosyal ve ekonomik gelişimi büyük oranda gerçekleştirerek üretim ve verimi arttırmaya yönelik sürdürülebilir bir tarım ve ekonomi oluşturulmasında önemli yer aldığı belirtilmiştir. Tarım teknolojilerinin gelişmesinde, gelişen bu teknolojilerin uygulanmasında ve ülkenin bu teknolojilere uyum sağlamasında AR-GE ve inovasyon çalışmalarına büyük ölçüde gereksinim duyulmaktadır. AR-GE'ye gereken önem verilerek hedef ve stratejilerin uygulanması ve sorunların çözüme ulaşması kolaylaşmaktadır.

Demirtaş vd (2015) "KOP Bölgesi Tarımsal Eğitim ve Yayım İhtiyaç Analizi" isimli çalışmasında yöneticiler, tarımsal yayım uzmanları, teknik personel, tarım danışmanları ve çiftçilerin bilgi ve becerilerinin artırılması için çalışmalar yapılmıştır. KOP Bölgesinde tarımsal yayım projesinin etkin ve verimli şekilde uygulanabilirliğinin sağlanması için çiftçi eğitiminin; güncel, uygulamaya müsait, kabul edilebilir yöntemlerle oluşturulması ile bölgesinin tarımsal eğitim ve yayım ihtiyacı araştırılarak analiz edilmiştir. KOP Bölgesinde kamu yöneticileri, STK yöneticileri ve tarımsal yayım personelinin teknoloji kullanma düzeyi, ekip çalışmaları ve kişisel gelişim konularında yeterli olmadıkları belirlenmiştir. Tarım danışmanlarının ve teknik personelinin ihtiyacı olan eğitim konuları genel, bitkisel ve hayvancılık başlıkları altında incelenmiştir.

Eksilmez (2016) "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri Kapsamında Tarım Danışmanlarının Sosyo-Ekonomik Durumu ve Etkinliği: TR90 Bölgesi Örneği" isimli çalışmasında tarım danışmanlarının bölgelerine sundukları hizmetleri, imkânları ve yetkilerini ortaya koymak, kendilerini geliştirmeye yönelik yönelik eğitim konularını belirlemek, çözüm önerilerinde bulunmak, tarım danışmanlarının sosyo-ekonomik durumu ve etkinliğini analiz etmeyi amaçlamıştır. Araştırmada TR90 bölgesinde 6 ilde 243 tarım danışmanı ile tam sayım yöntemine göre anket çalışması yapılması planlanmış ama 41 tarım danışmanı ankete katılamadığı için 202 tarım danışmanı ile bire bir anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada sıralı logit modeli kullanılmış ve anket sonuçları analiz edilerek çalışmanın modeli tahmin edilmiştir. Tarım danışmanlarının daha etkin bir yayım çalışması yapabilmesi için ihtiyaçlarının giderilmesi, yaşam standardını yükseltici önlemler alınması, çiftçileri ziyaret sıklığının belirlenmesinde önerilerde bulunulmuştur.

Halike (2016) "Çanakkale İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TarGel) Kapsamında Çalışan Personelin Sosyo-Ekonomik Memnuniyetlerinin İncelenmesi" isimli çalışmada Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen Tarımsal Yayım ve Geliştirme Projesi (TAR-GEL) kapsamında görev yapan 117 personel ile görüşülmüştür. Örnek hacmini anket yapmayı kabul eden 90 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada TAR-GEL personelinin sosyo-ekonomik durumu incelenerek proje ile ilgili görüşleri, memnuniyetleri ve karşılaşılan sorunlar belirlenmiştir. TAR-Gel personelinin fiziksel, sosyal ve ekonomik iş memnuniyetleri ortaya koyularak etkili hizmet içi yayım yöntemlerinin benimsetilmesi, personel arası statü farklılıklarının giderilmesi ve eşit miktardaki ek ödemeler ile personelin çalışmasının daha etkin hale dönüştülmesi önerilerinde bulunulmuştur.

Paschen (2017) "Enrolling advisers in governing privatised agricultural extension in Australia: challenges and opportunities for the research, development and extension system"

isimli çalışmada, Avustralya'da tarımsal yayım ve danışmanlık sisteminde özel ektörün rolü değerlendirilmiştir. Özel danışmanlık sisteminin işleyişi tanımlanıp meydana gelen değişimler ortaya koyulmuştur. Yayım sisteminin sürdürülebilirliği için özel sektörün devamlılığı önerilmektedir. Yenilik sürecinin yönetiminde önemli bir rol oynayan özel sektör danışmanlarının yeni proje vizyonu ile uyumsuz olduğu belirtilmiştir. Bu çalışma ile katılımcıların nasıl etkilendiği belirtilmiş ve tarımsal yayım sisteminin sosyal uygulama yolu ile gündeme sağladığı katkılar ortaya koyulmuştur.

Cengiz (2018) "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Etkililiği Üzerine Bir Araştırma: Antalya İli Örneği" isimli çalışmasında tarım sektöründe yaşanan değişim ve dönüşümlerin gerçekleştirilmesi için tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin öneminin büyük olduğu öne sürmüştür. Bu kapsamda ele alınan araştırmada tarımsal danışmanlık hizmetleri 2009 yılından itibaren uygulanmaya başlanmış, ildeki etkisi değerlendirilmiş, hizmetin uygunluk durumu, karşılaşılan problemleri belirtilmiş ve bu problemlere çözüm önerilerini geliştirmek amaçlanmıştır. Antalya ilinde tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetini yerine getiren tarım danışmanlarının bu hizmeti ne derece yerine getirdikleri, hangi problemlerle karşılaştıkları ve çözüm önerilerinin neler olabileceği belirlenmiştir.

Şimşek (2019) "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinde Algılanan Kalite ve Üretici Memnuniyeti" isimli çalışmasında Aydın İlinde tarım danışmanlarının hizmet verdiği üretici sayısına basit tesadüfü örnekleme yöntemi uygulanarak 94 çiftçi ile bire bir anket çalışması yapılmıştır. Algılanan memnuniyetin bulunmasında SERVQUAL ölçeği kullanılmış ve fiziksel özellikler, güvenilirlik, heveslilik, güven ve empati adı altında beş boyutta incelenmiştir. Çiftçiler fiziksel özellik ve güven boyutunu önemli bulmuş, heveslilik, güvenilirlik ve empati boyutlarını yeteri kadar önemli bulmamışlardır. Araştırmada hizmetin aksine kalitenin önemli bulunduğu belirlenmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Çalışmanın birincil veri kaynağını 2021 yılında Erzurum'da bulunan ziraat odalarında çalışan tarım danışmanları ile bu tarım danışmalarının hizmet sunduğu köylerdeki üreticilerle yüz yüze yürütülen anket çalışması yoluyla derlenen veriler oluşturmuştur.

Erzurum ilinde görev yapan tarım danışmanları Bahçe Bitkileri Bölümünden 1, Tarım Ekonomisi Bölümünden 3, Tarla Bitkileri Bölümünden 1, Toprak Bilimi ve Besleme Bölümünden 3, Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümünden 1 ve Zootekni Bölümünden 1, toplamda 10 tarım danışmanın 162 köyden sorumlu olduğu tespit edilmiştir. İkincil veri kaynağı olarak; konu ile ilgili bilimsel çalışmalar ve istatistiklerden yararlanılmıştır.

Yöntem

Çalışmanın yürütüldüğü bölgede az sayıda tarım danışmanı bulunduğu için tam sayım yönteminden yararlanılmıştır. Veriler 10 tarım danışmanı ile görüşülerek toplanmıştır. Bu tarım danışmanlarının hizmet sunduğu 162 köyde bulunan 600 üretici için basit tesadüfi örnekleme metodundan yararlanılarak örnek sayısı hesaplanmıştır. Bu örnekleme kitlesinin belirlenmesinde kullanılan eşitlik aşağıda verilmiştir (Uzundumlu vd 2019).

$$n=\frac{N*p*(1-p)}{(N-1)*\left(Q_p\right)^2+p*(1-p)}$$

Formülde;

n: Örnek büyüklüğünü,

N: Toplam üretici sayısını (600),

p: 20 yıl üzerinde deneyime sahip bireylerin oranını (%50) göstermektedir.

$Q_p{}^2$: Varyansı,

r: Ortalamadan sapmayı (%10),

Zα/2: z cetvel değerini (1,96) ve

$$Q_p{}^2=\left(\frac{r}{\frac{Z\alpha}{2}}\right)^2=\left(\frac{0,10}{1,96}\right)^2=(0,5102)^2=0,002603$$

$$n=\frac{600*0,05*0,05}{(600*(0,5102)^2+(0,05*0,05)}=83$$

Basit tesadüfi örnekleme metodu sonucunda 83 bulunan örnek sayısı yaklaşık %10 artırılarak toplamda 100 üretici ile anket yapılmıştır.

Veri toplama yöntemi

Anket çalışmasında tarım danışmanlarının ve üreticilerin kaygılarını bertaraf ederek etraflıca veri edinebilmek önemlidir. Bu sebeple anket soruları, tarım danışmanlarını ve çiftçileri sıkıntıya sokmayacak şekilde açık ve yalın bir dil kullanılarak mevcut problemlerin çözüm yollarını araştırmaya yönelik hazırlanmıştır.

Çalışmada kullanılan anket formu önceki çalışmalardan ve formlardan faydalanmak suretiyle araştırıcı tarafından geliştirilmiş, veriler yüz yüze yapılan görüşmelerle elde edilmiştir.

Veri analiz yöntemi

Araştırma kapsamında yer alan danışman ve üreticilerle doldurulan anket formları incelenerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Anketlerden toplanan veriler SPSS (Statistical Packet for Social Sciences) bilgisayar programında bir veri tabanı oluşturulduktan sonra veri girilmiş ve analiz yapılmıştır. Sorulara ilişkin verilen cevapların sayıları, yüzdeleri, aritmetik ortalamaları ve frekansları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular tablolar haline dönüştürülerek yorumlanmıştır.

İki veya daha fazla değişkenin birbirleriyle etkileşimlerini incelemek için bağımsızlık analizleri yapmaya yarayan Ki-Kare Analizleri uygulanmıştır. Ki-Kare analizi için kurulan hipotez aşağıdaki gibidir.

H0: Satır ve sütun değişkenleri birbirinden bağımsızdır.

H1: Satır ve sütun değişkenleri birbirine bağımlıdır.

Ki-Kare analizi için; ikiden fazla kategoriye sahip iki değişkeni gösteren çapraz tablo için hesaplanan teorik hücrelerin 1'den küçük olmaması ve 5'den küçük hücresi olanların yüzdesinin %20'de büyük olması istenmektedir (Erilli 2018). Ki-Kare analiz sonuçları anlamlı bulunmuş ve detaylı yorumlanmıştır.

Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanlarının tutum ve davranışları için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinin en önemli özelliği doğrudan ölçmeye uygun olmayan verileri kolayca gözlemleyebilecek değişkenlerle ve sonuçlarla daha anlaşılır hale gelmesini sağlamasıdır. Faktör analizi, birden fazla değişken arasında birbiri ile korelasyonlu olanları bir kategoriye toplayarak, bu veriler arasındaki ilişkiyi inceler ve kategorize eder (Newbold 2005).

Verilere faktör analizi uygulamadan önce analize uygunluğunu test etmek amacıyla KMO (Kaiser Meyer Olkin)- Bartlett testi yapılmıştır. Anket sonuçları uygun bulunduğu için faktör analizinde kullanılmıştır.

Ölçeklerin güvenirliğini belirlenmek için kullanılan "Cronbach alfa güvenirlik kat sayısı" ölçeğin 0,9 ve üstü bulunması durumunda güvenirliğin mükemmel olduğunu, 0,7 bulunması iyi olduğunu ve 0,6 bulunması durumunda ise kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Kılıç 2016).

ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Araştırma Bölgesi Hakkında Genel Bilgiler

Coğrafi konumu

Erzurum 25.066 km² yüz ölçümü ile 39 Kuzey - 41 Doğu boylamları arasında yer alan bir ildir. Kuzeyinde Doğu Karadeniz Bölümüne, güneyinde Bingöl ve Muş'a, batısında Erzincan'a, doğusunda Ağrı, Kars ve Ardahan'a sınırı vardır. Sınır illeri Ağrı, Ardahan, Artvin, Bayburt, Bingöl, Erzincan, Kars, Muş ve Rize'dir. Türkiye'nin en geniş yüzölçümüne sahip dördüncü ilidir. Aziziye, Palandöken ve Yakutiye merkez ilçe olmak üzere, Aşkale, Çat, Hınıs, Horasan, İspir, Karaçoban, Karayazı, Köprüköy, Narman, Olur, Oltu, Pasinler, Pazaryolu, Şenkaya, Tekman, Tortum ve Uzundere ile toplam 20 ilçesi vardır. En büyük ilçeleri Oltu, Horasan, Pasinlerdir. Yükseltisi 2350 m ile en fazla olan ilçe Karayazı, 100 m ile en düşük olan ilçe de Uzundere'dir. İspir İlçesi en geniş yüzölçümüne sahiptir. İran, Azerbaycan ve Ermenistan ile transit ticaret hacmini mevcuttur. Eğitim, sağlık, tarihi ve coğrafi yapısı ile en geniş illerinden biridir (Anonim 2020a).

Şekil 1. Erzurum İl Haritası

İklim yapısı

Erzurum ülke genelinde en yüksek ve en soğuk illerden biridir. Kışları soğuk ve karlı; yazlar ise sıcak ve kurak geçtiği için sert kara iklimi hüküm sürmektedir. Yılın hemen hemen

2-3 ayı bölge karla örtülüdür. Yaz kendini haziran ve temmuz ayı ortalarında göstermektedir. Yağış miktarı m² ye 460 mm'dir. Akarsular eriyen kar sularıyla beslenir (Anonim 2019).

Karadeniz Bölgesi'nde yer alan kuzey kesimleri haricindeki büyük kısmı Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alır. Rakımının fazlalığı ve kar yağışının yoğun olması güneş ışınlarının uzaya tekrar geri yansımasına neden olur. Bu yüzden Erzurum, ülkemizde hem en çok güneş gören hem de en soğuk illerinden biridir. Yazın sıcaklık artı 35 dereceyi görürken kışın sıcaklık eksi 30 dereceye kadar iner.

Ulaşım

Erzurum'un kara, hava ve demiryolu ile yurdun her tarafına ulaşımı bulunmaktadır. Her türlü uçuşun yapılabildiği modern bir havaalanı vardır. Türkiye'nin en modern ve büyük otobüs terminallerinden birine sahiptir. Erzurum'un ulaşım konusunda yaşadığı tek problem iklimdir. Kış mevsiminin uzun sürmesi, karın yerde fazla kalması ve don olaylarının görülmesi ulaşımda aksaklıklara sebep olan en önemli faktördür (Anonim 2020a).

Nüfus

Erzurum nüfusu 2020 verilerine göre 762.062 kişidir. İlin yüzölçümü 25.066 km^2 olduğu için, km^2'ye yaklaşık 30 kişi düşmektedir. Türkiye' de nüfus yoğunluğu bakımından 29. büyük ilimizdir. Zaman içinde köyden kente göç yaşanmış, nüfusun büyük bir bölümü kent merkezine toplanmıştır. Yakutiye nüfusu en kalabalık ilçe iken, Pazaryolu nüfusu en az olan ilçedir. İl nüfusunun büyük bölümü Palandöken dağının kuzey yamacına toplanmıştır (Anonim 2020a).

İlde yıllık nüfus %50 oranında azalmıştır. Tortum %19,44 oran ile nüfus artış oranın en yüksek olduğu ilçe iken, Pazaryolu -%3,70 ile en düşük olduğu ilçedir. 4 Şubat 2021 TÜİK verilerine göre 20 İlçe ve belediye, bu belediyelerde toplam 1184 mahalle bulunmaktadır. Taşra nüfusunun büyük bölümü tarım, hayvancılık ve ormancılıkla uğraşır (Anonim 2021).

Eğitim

Erzurum ilinde altı yaş ve üzeri nüfus içerisinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 97, kadınların oranı ise % 88'dir. Erzurum ilinde 3.918 ilköğretim okulu, 109 lise ve 2 üniversite mevcuttur. İlde halk eğitim merkezi ve çok amaçlı toplum merkezi faaliyet göstermektedir. Bunların dışında bilgisayar, yabancı dil, Kuran'ı Kerim, müzik, futbol, basketbol, kayak ve buz pateni gibi branşlarda kurslar verilmektedir (Anonim 2020a).

Tarımsal yapı

Erzurum ili toplamda 2.533.000 hektarlık alanı ile yüzölçümü itibarıyla Türkiye'nin dördüncü büyük ili olma özelliğine sahiptir. Ekonomisi tarım ve hayvancılığı dayanmaktadır. 460 bin hektarlık tarım arazisi mevcut, bu alanın 306 hektarlık bölümü sulanabilir ve 268 bin hektarlık alanda ekim yapılmaktadır (Anonim 2019).

Bitkisel üretim

Erzurum'da olumsuz iklim şartlarından dolayı tarımsal verim düşüktür. Son yıllarda sulama, gübreleme, ilaçlama ve makine kullanımı gibi yöntemlerle modern tarım gelişmiştir. Erzurum ve Pasinler Ovası'nda sulama tesisleri yapılmış, sulu tarım verimi arttırmıştır. Tahıllar, baklagiller, yem bitkileri, endüstri bitkileri, yumrulu bitkiler, yağlı tohumlu bitkiler bitkisel üretimi oluşturmaktadır. Ekili alanların; 181 bin hektarında tahıl, 937 hektarında baklagiller, 3 bin hektarında yumrulu bitkiler, 2 bin hektarında endüstriyel bitkiler, 80 bin hektarında yem bitkileri, 1.500 hektarında meyve, 780 hektarında sebze yetiştirilmektedir (Anonim 2019).

Bitkisel üretimin değeri günümüzde 260 bin TL civarındadır. Tahıl türlerinden en fazla buğday, arpa ve çavdar ekimi, sanayi bitkilerinden ise çoğunlukla ayçiçeği, patates ve şeker pancarı ekimi yapılmaktadır. Bunun yanında yaklaşık 4.500 çiftçi 42 bin hektarlık alanda organik tarım yapmaktadır. Organik tarım uygulamalarını buğday, yonca, yem bitkileri, çayırotu, meyve ve bal üretimi oluşturmaktadır. Erzurum'da meyve olarak; elma, armut, erik, kayısı, ceviz, kiraz, vişne ve kızılcık yetişmektedir (Anonim 2020).

Hayvansal üretim

Erzurum ili ülkemizde büyükbaş hayvancılığın en yaygın olduğu bölgelerden biridir. İklim ve yer şekillerinden dolayı büyükbaş hayvancılık çoğunlukla mera hayvancılığı (ekstansif) şeklinde yapılır. Kuzeyde ise yer şekilleri ve iklimden dolayı küçükbaş hayvancılık yapılır. Son yıllarda modern hayvancılık suni tohumlama yöntemi ile gelişme göstermiştir. Erzurum ilinde küçükbaş hayvan varlığı 760 bin, büyükbaş hayvan varlığı 550 bindir. Üretim miktarı bakımından; et 15 bin ton, süt 359 bin ton, tereyağı 7 bin ton, peynir 70 bin ton, yoğurt ise 50 bin tona yakın yapılmaktadır. Yıllık 60 bine yakın kovan sayısıyla arıcılık yapılmakta ve yaklaşık 1500 ton civarında bal üretimi elde edilmektedir (Anonim 2019).

Tarım alet ve makine varlığı

Ülkemizde tarım işletmelerinin parçalı ve dağınık olması uygulanan tarım tekniğini etkilemiştir. Aynı bölgelerde yer alan il ve ilçelerde faklı iklim ve toprak yapısı nedeniyle kullanılan tarım teknolojilerinde ayrılıklar dikkat çekmektedir.

Erzurum ili genelinde geleneksel toprak işleme yöntemi yaygın olarak uygulanmaktadır. Ekim makinalarının üniversal ve pnömatik şekilde olması serpme ekim yönteminin uygulandığını göstermektedir. Bitkisel üretimde hastalık, zararlı ve yabancı otlarla kimyasal mücadelede genellikle sırt pülverizatörlerinden yararlanılmaktadır. Mevcut makine varlığı incelendiğinde hasat-harman makinalarından hububat tarımı için sap döver harman makinası yaygın olarak kullanılmaktadır. İl genelinde toplam 8662 adet traktör bulunmakta ve bu traktörlerin tamamına yakını iki askıdan oluşmaktadır (Çelik 2009).

Tarım Danışmanlarına İlişkin Araştırma Bulguları

Tarım danışmanlarının kişisel bilgilerine ilişkin bulgular

Erzurum ilinde tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti kapsamında toplam 10 tarım danışmanı etkin olarak faaliyet göstermektedir. 2020 yılı itibari ile Türkiye'de kurum ve kuruluşlarda danışmanlık hizmeti sunan kişi sayısı 3.383'dür. Tarımsal yayım ve danışmanlık desteği kapsamında 2009-2020 yılları arasında yaklaşık 700 bin tarımsal işletme hizmetten faydalanmıştır.

Araştırmanın yapıldığı Erzurum, TRA1 bölgesi illeri arasındadır. TRA1 bölgesi genelinde toplam 18 tarım danışmanı mevcut olup bunun 10'u Erzurum, 7'si Erzincan ve 1'i de Bayburt'ta görev yapmaktadır.

Erzurum ilinde görev yapan tarım danışmanlarının yaşadıkları yer incelendiğinde; %30'u il merkezinde ikamet ederken, %70'i ilçe merkezinde yaşamaktadır. Erzurum ilinde görüşülen tarımsal yayım hizmeti veren tarım danışmanlarının cinsiyet durumlarına bakıldığında kadın nüfusun ağırlıkta olduğu buna karşılık erkek tarım danışmanı sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Tarım danışmanlarının sayısı incelendiğinde Erzurum ili genelinde %80'inin kadın, %20'sinin ise erkek olduğu belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre il genelinde tarım danışmanlarının cinsiyet dağılımlarının dengeli olmadığı görülmektedir. (Tablo 1).

Mardin ilinde yürütülen araştırmada tarım danışmanların %6,5'inin kadın %93,5'inin erkek olduğu belirtilmiştir (Derman 2010). KOP Bölgesinde yürütülen araştırmada tarım danışmanlarının %73,5'inin erkek, %26,5'inin ise kadın olduğu belirlenmiştir (Demirtaş vd

2015). Şanlıurfa İlinde yapılan bir araştırmada tarım danışmanların %14,4'ünün kadın, %85,7'sinin ise erkek olduğu tespit edilmiştir (Kara 2007).

Bu sonuçlara bakıldığında genel olarak diğer illerde görev yapan erkek danışmanların sayıca kadın danışmanlardan fazla olduğu fakat Erzurum ilinde görev yapan kadın danışmanların sayıca erkek danışmanlardan fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, hizmet alan çiftçilerin tamamı erkek olduğu için çiftçiler tarafından olumsuz olarak görülmektedir.

Erzurum'da görev yapmakta olan tarım danışmanlarının yaşları 30 ile 65 yaş arasında değişmekte olup, ortalama yaş 40,4'tür. Erkek danışmanlarda yaş ortalaması 57,5 iken kadın danışmanlarda yaş ortalaması 36,1'dir. Medeni durumları itibariyle il genelinde tarım danışmanlarının %70'i evli iken %30'u bekardır (Tablo 2).

Şanlıurfa İlinde yapılan araştırmada yaş ortalamalarının 30-35 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir (Kara 2007). KOP Bölgesinde yürütülen çalışmada tarım danışmanlarının yaş durumlarına bakıldığında ortalama yaşın 41,74 olduğu tespit edilmiştir (Demirtaş vd 2015). TR90 Bölgesinde yürüten çalışmada tarım danışmanlarının yaş ortalamalarının 20-30 yaş arasında olduğu belirlenmiştir (Eksilmez 2016). Mardin'de görev yapmakta olan tarım danışmanlarının yaş ortalamasının 32,8 olduğu tespit edilmiştir (Derman 2010).

Elde edilen verilere göre yaş ortalaması itibariyle tarım danışmanlarının genç bir yapıya sahip oldukları, görev aldıkları çalışmalarda etkin ve verimli olabilecekleri söylenebilir.

Tablo 2. Tarım Danışmanlarının Yaşadıkları Yer, Cinsiyet, Yaş ve Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

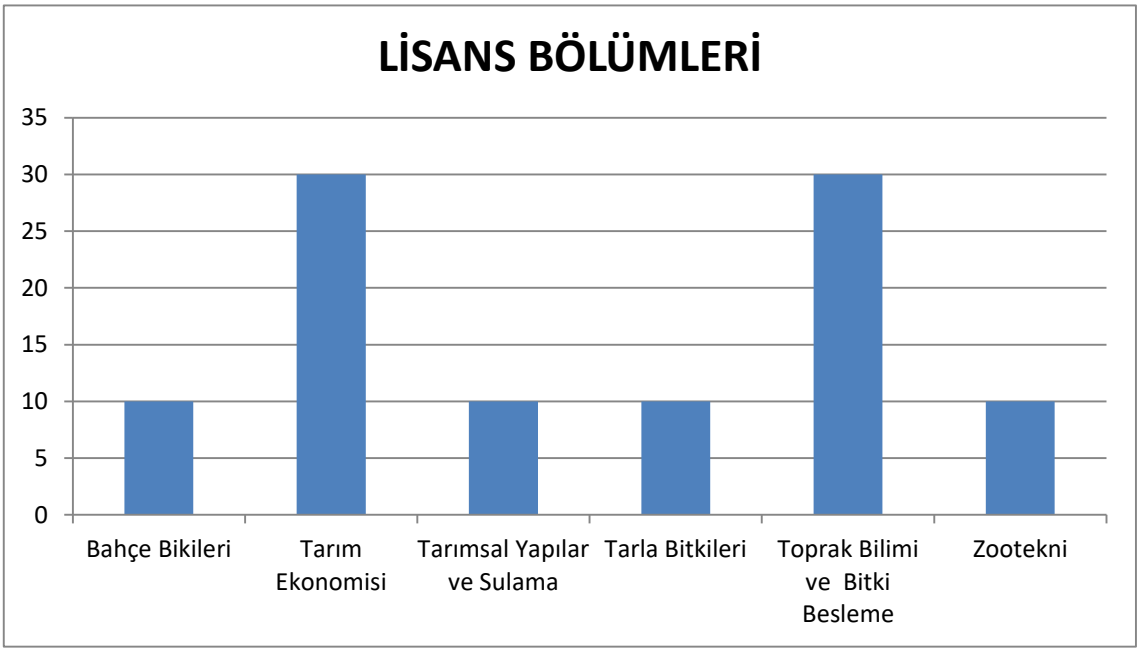
YAŞADIKLARI YER	**Sayı**	**Yüzde %**
Aziziye	1	10,0
Aşkale	4	40,0
İspir	1	10,0
Palandöken	1	10,0
Şenkaya	1	10,0
Yakutiye	2	20,0
Toplam	**10**	**100,0**
CİNSİYET	**Sayı**	**Yüzde %**
Erkek	2	20,0
Kadın	8	80,0
Toplam	**10**	**100,0**
YAŞ	**Sayı**	**Yüzde %**
Gençler (14-30 yaş arası)	2	20,0
Orta Yaşlılar (31-55 yaş arası)	7	70,0
Yaşlılar (55 yaş ve üzeri)	1	10,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tablo 2. (Devamı)

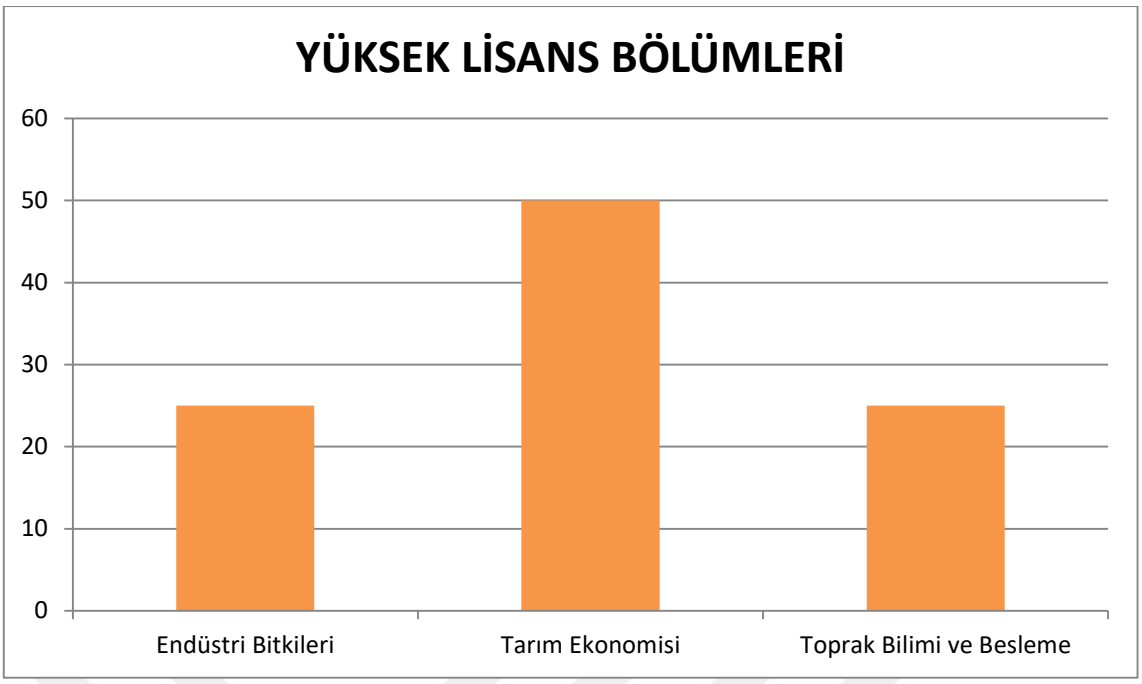
MEDENİ DURUM	Sayı	Yüzde %
Bekar	3	30,0
Evli	7	70,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tarım danışmanlarının atamaları yapılırken ilin üretici sayısı, üretim alanı, hayvan varlıkları ve ilde yer alan teknik personel sayısı göz önünde bulundurulup, ilin üretim durumu da dikkate alınarak danışmanların mezun oldukları bölümlere göre atamalar yapılmıştır. Erzurum ilinde tarım danışmanlarının eğitim durumu incelendiğinde %60'ının lisans, %40'ının yüksek lisans derecesine sahip olduğu tespit edilmiştir. İlin koşulları dikkate alınarak Tarım Ekonomisi ve Toprak Bilimi ve Bitki Besleme bölümlerinden daha fazla mühendis atanmıştır (Şekil 2. ve Şekil 3).

Şanlıurfa İlinde yürütülen araştırmada danışmanların %85,8'inin lisans ve %14,4'ünün yüksek lisans derecesine sahip oldukları tespit edilmiştir (Kara 2007). TR90 Bölgesindeki tarım danışmanlarının %48'inin ön lisans, %42 sinin lisans ve %10'unun ise yüksek lisans mezunu olduğu belirlenmiştir (Eksilmez 2016). Adana ilinde yapılan bir araştırmada tarım danışmanlarının %68'i lisans mezunu, %32'si ise yüksek lisans mezunudur (Toktaş 2010). KOP Bölgesinde yürütülen çalışmada tarım danışmanlarının %73'ünün lisans, %3'ünün yüksek lisans derecesine sahip olduğu tespit edilmiştir (Demirtaş vd 2015).

Şekil 2. Tarım Danışmanlarının Lisans Bölümleri

Şekil 3. Tarım Danışmanlarının Yüksek Lisans Bölümleri

Tarım danışmanlarının mesleki tecrübe ve faaliyetlerine ilişkin bulgular

Tarım danışmanlarının mesleki örgütlere üyelik durumları incelendiğinde, %70'i üye olduklarını belirtirken bu oran erkeklerde %50, kadınlarda ise %75 olarak belirlenmiştir. Tarım danışmanlarının üye oldukları başlıca mesleki örgütler Ziraat Mühendisleri Odasıdır. Bunu Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Derneği takip etmektedir.

Araştırma alanında tarım danışmanlarının mesleki süreli yayınlara abone olma durumları incelendiğinde; danışmanlar abone olmadıklarını söyleyerek, abone olmadan takip ettiklerini belirtmişlerdir. Mesleki yayınlara abone olma danışmanın kendini geliştirmesi için önemli olsa da ek bir maliyet getirdiği için tercih edilmemiştir. Günümüzde kitap, dergi makale, mesleki yayın yerine internet gibi araçların daha fazla kullanıldığı kaçınılmaz bir gerçektir.

Tarım danışmanlarının mesleki süreli yayınları okuma durumuna bakıldığında, %40'ı ilgisini çeken konu olduğunda, %40'ı sürekli olarak okuduğunu, %20'si ise bazen okuduğunu belirtmiştir. Güncel yeniliklerden haberdar olmak için mesleki konulardaki yayınları takip etmek tarım danışmanları açısından önem taşımaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Tarım Danışmanlarının Mesleki Örgütlere Üye Olma, Mesleki Yayına Üye Olma ve Mesleki Yayınları Okuma Sıklığı

MESLEKİ ÖRGÜTLERE ÜYE OLMA	**Sayı**	**Yüzde %**
Evet	7	70,0
Hayır	3	30,0
Toplam	**10**	**100,0**
MESLEKİ YAYINA ÜYE OLMA	**Sayı**	**Yüzde %**
Evet	0	0,0
Hayır	10	100,0
Toplam	**10**	**100,0**
MESLEKİ YAYINLARI OKUMA SIKLIĞI	**Sayı**	**Yüzde %**
Okumuyorum	2	20,0
İlgimi Çeken Olursa Okuyorum	4	40,0
Bazen Okuyorum	4	40,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tarım danışmanlarının günlük yaşamlarını etkileyen unsurlar aynı zamanda çalışma hayatlarını da etkileyen unsur arasında sayılabilir. Etkin bir tarımsal yayım hizmeti sağlanması için günlük yaşantılarında olumsuzluk oluşturan problemlerin çözümüne yönelik girişimler önemlidir. Tablo 4. incelendiğinde tarım danışmanlarının günlük yaşamlarını etkileyen en önemli faktörlerin başında aile içi sorunlar ve sağlık sorunları gelmektedir. Bunu ekonomik koşulların yetersizliği, çocuklar ile ilgili sorunlar ve işyeri ile ilgili sorunlar takip etmektedir. Aile ve sağlık sorunları, ekonomik koşullarının yetersizliği ve iş yeri ile ilgili sorunlar oranının yüksek çıkması bu alanlarda tarım danışmanlarının sıkıntı yaşadığını göstermektedir.

Tablo 4. Tarım Danışmanlarının Günlük Yaşamına Etki Eden Unsurlar

GÜNLÜK YAŞAMA ETKİ EDEN UNSURLAR	**Sayı**	**Yüzde %**
Kendi Sağlık Sorunlarım	7	16,7
Çocuklarımın Sağlık Sorunları	6	14,3
Diğer Aile Bireylerinin Sağlık Sorunları	5	11,9
Çocukların Bakımı İle İlgili Sorunlar	4	9,5
Çocukların Eğitimi İle İlgili Sorunlar	4	9,5
Aile İçi İlişkilerdeki Sorunlar	7	16,7
Ekonomik Koşulların Yetersizliği	5	11,9
İş Yeri İle İlgili Sorunlar	4	9,5
Toplam	**42***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

Tarım danışmanlarının katıldığı hizmet içi eğitimler

Erzurum ilindeki tarım danışmanlarına gelişmelerine katkıda bulunacak son iki yıl içinde bir eğitime katılma durumları sorulmuş, %100'ünün cevabı katıldım olmuştur.

Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanlarının katıldıkları eğitim türlerinin sayısı için Ki-Kare Analizi yapılmıştır. Tarım danışmanlarının eğitim programlarına katılımının yanı sıra bu programların sayısı da önemlidir. Katılım sayısı bakımından öncelik sırasına göre başlıca hizmet içi eğimler Toprak Verimliliği ve Gübreleme, Tarım Danışmanlığı, Su ve Sulama Teknikleri şeklinde sıralanabilir (Tablo 5). Analizde Ki-Kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0,001 olarak saptandığı ve 0,05'ten küçük olduğu için tarım danışmanlarının katıldıkları eğitim türleri ile tarım danışmanlarının cinsiyetleri arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 5. Tarım Danışmanlarının Katıldıkları Eğitim Türlerinin Tarım Danışmanlarının Cinsiyeti İle İlişkisi

EĞİTİM TÜRÜ	CİNSİYET		Toplam Kişi Sayısı	Yüzde %
	Erkek	Kadın		
Sertifika	1	5	6	60,0
Kongre	0	0	0	0,0
Seminer	2	4	6	60,0
Kurs	0	2	2	20,0
Hizmet İçi Eğitim	2	8	10	100,0
Sempozyum	0	0	0	0,0
Konferans	1	0	1	10,0
Panel	0	0	0	0,0

(P<0,05, P=0,001, İstatistiksel olarak anlamlı)

Birden fazla eğitime ve kursa katılan tarım danışmanı da olmuştur. Tarım danışmanlarından 4'ü Toprak Verimliliği ve Gübreleme, 4'ü Tarım Danışmanlığı, 3'ü Su ve Sulama Teknikleri, 2'si İş Sağlığı ve Güvenliği ve 1'i de Hayvancılık konularında hizmet içi eğitim almıştır. Alınan sertifikalar ise Bilirkişilik ve Proje Hazırlama konuları üzerinedir.

Erzurum ilindeki tarım danışmanlarına katıldıkları eğitim programlarının faydalılık durumu sorulduğunda %90'ı faydalı bulmuştur ve tarım danışmanlarının her biri en az bir kez olmak üzere bir eğitim programına katılmıştır.

Tarım danışmanlarının tarımsal yayım faaliyet stratejileri

Tarım danışmanlarının tarımsal yayım faaliyet stratejileri arasında yer alan konular; tarım danışmanının ilde görev yapma süresi, hizmet verdikleri üreticilere ait bilgiler, üretici sayısı ve özellikleri, çalıştıkları üreticileri belirleme şekilleri, üreticilerin sorunlarını

danışmanlara ulaştırma şekli, danışmanların üretici sorunlarını çözme şekli, üreticilerin danışmanlardan öncelikli istedikleri bilgiler, danışmanların aynı bölgede ve aynı üretici ile çalışma sıklığı, danışmanlara göre bölgedeki tarımın temel sorunları, ilgili yönetmeliği yeterli bulma durumları, ilin yayım faaliyetlerindeki başarısı, eğitim almak istedikleri konular gibi farklı başlıklar altında incelenmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde tarım danışmanlarının Erzurum ilinde görev süresi ortalama 5,8 yıl olarak hesaplanmıştır. Bu süre kadınlarda 5,6 yıl, erkeklerde ise 6,5 yıldır.

KOP Bölgesinde yürütülen çalışmada; tarım danışmanlarının bölgede görev yapma süresi KOP bölgesi genelinde 8,14 yıl olarak hesaplanmıştır. Bu süre kadınlarda yaklaşık 4 yıl, erkeklerde ise 10 yıl civarındadır. Tarım danışmanlarının bulundukları bölgede görev yapma süreleri bölgedeki tecrübeleri hakkında fikir vericidir (Demirtaş vd 2015).

Bu iki çalışma kıyaslandığında; hizmet veren tarım danışmanlarının ortalama görev yapma süreleri 5 yılın üzerindedir. Erkek tarım danışmanlarının çalışma sürelerinin kadın tarım danışmanlarından daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Tarım Danışmanlarının Erzurum İlinde Görev Yapma Süreleri

Cinsiyet	**Ortalama Görev Süresi**	**Kişi Sayısı**
Erkek	6,5	2
Kadın	5,6	8
Ortalama	**5,8**	**10**

Tarım danışmanlarının hizmet verdikleri üreticilere ait bilgiler Tablo 7'de verilmiştir. Erzurum ilinde hizmet verilen üretici sayısı ortalama 60 olarak belirlenmiştir. Tarım danışmanlarının hizmet verdikleri 600 üreticinin toplam kuru arazi miktarı 10870 dekar, ortalama kuru arazi miktarı 49,86 dekardır. Toplam sulu arazi miktarı 109706 dekar, ortalama sulu arazi miktarı 182,84 dekardır. Toplam büyükbaş hayvan sayısı 3616 adet, ortalama büyükbaş hayvan sayısı 7,2 adettir. Toplam küçükbaş hayvan sayısı 1579 adet, ortalama küçükbaş hayvan sayısı 25,8 adet olarak tespit edilmiştir.

Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri uygulama esaslarında tarımsal danışmanlık hizmeti verecek kişi ve kuruluşlarda bir tarım danışmanının hizmet vereceği azami işletme sayıları; seracılık 50, bahçe bitkileri 60,tarla ziraatı (sulu) 60, tarla ziraatı (kuru) 70, büyükbaş hayvancılık (süt) 50, büyükbaş hayvancılık (besi) 80, küçükbaş hayvancılık 80, su ürünleri 15, arıcılık 50, kanatlı hayvan yetiştiriciliği 60, organik tarım 50, karma işletmeler için 60 olarak belirlenmiştir (Anonim 2020b).

Yönetmeliğe göre bir tarım danışmanının hizmet vereceği işletme tipinin birden fazla olması bu işletmelerin karma işletme olduğunu göstermektedir. Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanlarının işletmeleri karma olduğu için yönetmeliğe uygun sayıda işletme ile çalışmaktadırlar. Hizmet almak isteyen çiftçi sayısının fazla olması durumunda bir tarım danışmanı belirtilen işletme sayısının yüzde on fazlası sayıda işletmeye hizmet verebilir. Fakat Erzurum ilinde hizmet veren danışmanlar fazla çiftçi talebi olmaması nedeniyle işletme sayılarını arttırmamıştır.

Tablo 7. Tarım Danışmanlarının Erzurum İlinde Hizmet Verdiği Üreticilere Ait Bilgiler

Üretici Sayısı	Toplam Kuru Arazi (dekar)	Toplam Sulu Arazi (dekar)	Toplam Arazi Miktarı (dekar)	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı	Toplam Hayvan Sayısı
600	10870	109706	120576	3616	1579	5195

Tarım danışmanlarına göre Erzurum ilinde hizmet verilmesi gereken üretici sayısı ve işletme varlıkları için Ki-Kare Analizi yapılmıştır. Tarım danışmanları 60 kişi olan üretici sayısının fazla olduğunu düşünmüş ve üretici sayısını ortalama 42 kişi olmasını istemişlerdir. Tarım danışmanlarına göre üretici başına; sulu arazi miktarı 100 dekar, kuru arazi miktarı 80 dekar, büyükbaş hayvan sayısı yaklaşık 16 adet ve küçükbaş hayvan sayısı 41 adet olmalıdır (Tablo 8). Analizde Ki-Kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0,000 olarak saptandığı ve 0,05'ten küçük olduğu için tarım danışmanlarının hizmet vermesi gereken üretici özellikleri ile tarım danışmanlarının cinsiyetleri arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 8. Tarım Danışmanlarına Göre Hizmet Verilmesi Gereken Üretici Özellikleri

	Üretici Sayısı	Toplam Kuru Arazi (dekar)	Toplam Sulu Arazi (dekar)	Büyükbaş Hayvan Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı
Erkek	50	100	100	18	45
Kadın	40	75	100	15	40
Ortalama	**42**	**80**	**100**	**15,6**	**41**

(P<0,05, P=0,000, İstatistiksel olarak anlamlı)

Tarım danışmanlarının çalıştıkları çiftçileri belirleme şekilleri Tablo 9'da verilmiştir. Buna göre tarım danışmanlarının %25,64'ü çalıştıkları üreticileri tanıdıkları köylerden seçerek belirlediklerini, %20,51'i yönetmelikteki kriterlere uygun seçtiğini ve %17,95'i ise kendi uzmanlık alanlarıyla uğraşan üreticileri seçtiklerini belirtmiştir.

KOP Bölgesinde yürütülen çalışmada; tarım danışmanlarının çalıştıkları çiftçileri belirleme şekilleri KOP Bölgesi genelinde incelendiğinde %21,30'u çalıştıkları üreticileri kendi uzmanlık alanıyla uğraşan çiftçilerle belirlediğini, %20,11'i Tarım İl Müdürlükleri'nin

belirlediğini ve %16'sı oturduğu yere veya ziraat odalarına yakın olan köyleri ulaşım sorunu yaşamamak için seçtiğini belirtmiştir (Demirtaş vd 2015).

Bu iki benzer çalışma karşılaştırıldığında; danışmanların çalıştıkları üreticileri tanıdıkları köylerden ve kendi uzmanlık alanıyla uğraşan üreticilerle belirledikleri kanısına varılabilir.

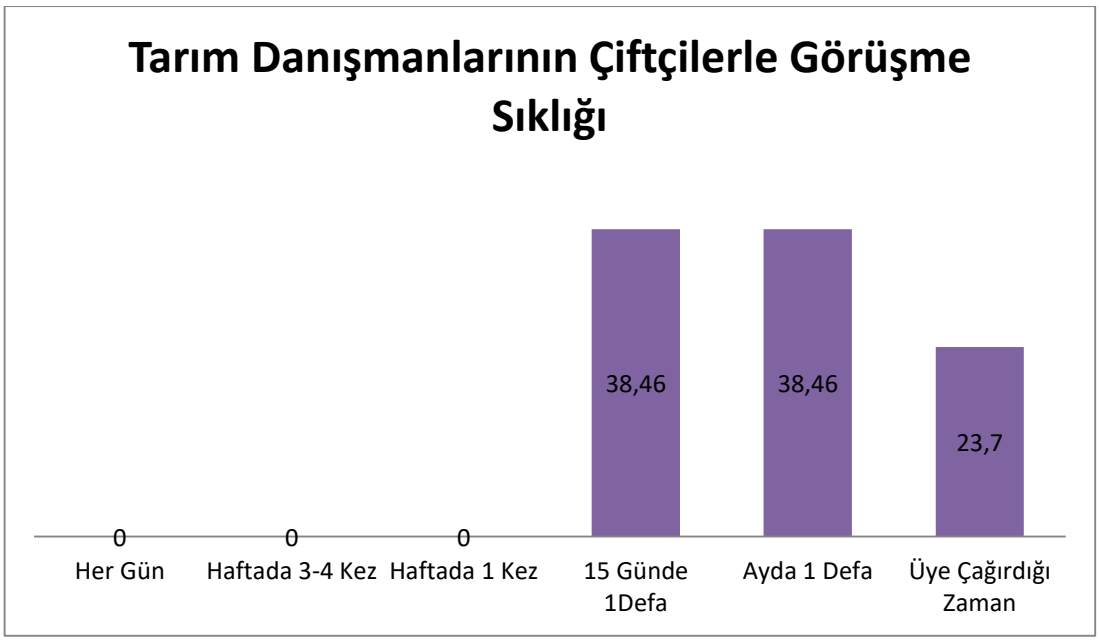
Tablo 9. Tarım Danışmanlarının Çalıştıkları Çiftçileri Belirleme Şekilleri

Çiftçi Belirleme Kriterleri	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Tanıdığım köylerden seçiyorum	10	25,64
Oturduğum yere yakın köylerden seçiyorum	5	12,82
Kendi uzmanlık alanımla uğraşan üreticileri seçiyorum	7	17,94
Arazi/hayvanı fazla olan üreticileri seçiyorum	4	10,25
Sürekli aynı üretici ile çalışıyorum	3	7,69
Belirli bir kriterim yok	0	0,0
Yönetmelikteki kriterlere uygun olarak seçiyorum	8	20,51
Tarım İl Müdürlükleri belirliyor	2	5,12
Diğer	0	0,0
Toplam	**39***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

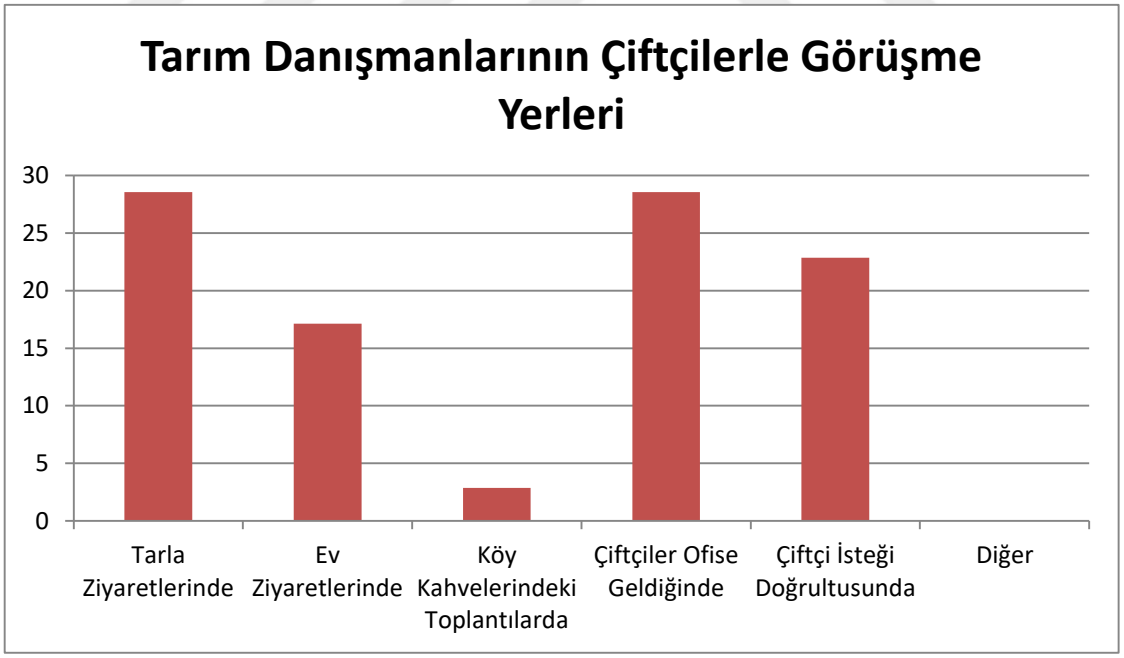
Tarım danışmanlarının çalıştıkları çiftçiler ile görüşme sıklığına bakıldığında %38,46'sı 15 günde bir defa, %38,46'sı ayda 1 defa ve %23,07'si üye çağırdığı zaman üreticilerle görüştüklerini belirtmiştir (Şekil 4).

Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri uygulama esaslarında tarım danışmanlarının karma işletmeler için kontrol sıklığı yılda 15 kez olarak belirlenmiştir (Anonim 2020b). Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanlarının yarısı ayda iki kere üreticilerle görüşmüş ve kontrol sıklığını 24'e çıkararak yönetmelikteki sayıdan 9 kez fazla görüşmüştür. Tarım danışmanlarının diğer yarısı ise kontrol sıklığının yılda 12 kez olduğunu bildirmiş ve üreticilerle yönetmelikteki sayıdan 3 kez daha az görüşmüştür. Aynı zamanda tarım danışmanları rutin çiftçi görüşmeleri dışında, çiftçilerin ihtiyaç duyup çağırdıkları zamanlarda da görüştüklerini belirtmişlerdir.

Şekil 4. Tarım Danışmanlarının Çalıştıkları Çiftçiler İle Görüşme Sıklığı

Tarım danışmanlarının çalıştıkları çiftçiler ile görüşme yerlerine gelince %28,57'si tarla ziyaretlerinde ve yine %28,57'si çiftçiler ofise geldiklerinde görüştüklerini, %22,85'i çiftçi isteği doğrultusunda, %17,14'ü ev ziyaretlerinde, %2,85'i çiftçiler köy kahvelerindeki toplantılarda görüştüklerini belirtmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Tarım Danışmanlarının Çalıştıkları Çiftçiler İle Görüşme Yerlerinin Dağılımı

Tarım danışmanlarına üreticilerin sorunlarını ulaştırmama şekilleri incelendiğinde %80'i çiftçilerin bizzat kendileri tarafından sorunlarının iletildiğini, %20'si de kendi gözlemleri sırasında belirlendiğini belirtmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Çiftçilerin Sorunlarını Tarım Danışmanlarına Ulaştırma Şekilleri

Sorun Ulaşma Şekli	Kişi Sayısı	Yüzde %
Çiftçilerin kendileri tarafından	8	80,0
Kendi gözlemlerim sırasında	2	20,0
Diğer tarım danışmanları tarafından	0	0,0
Köy muhtarları tarafından	0	0,0
Ziraat Odası Başkanlığı tarafından	0	0,0
Sivil Toplum Kuruluşları tarafından	0	0,0
Önder çiftçiler tarafından	0	0,0
Diğer	0	0,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tablo 11'de tarım danışmanlarının bölgede karşılaştıkları sorunları çözme şekilleri verilmiştir. Tarım danışmanları iletilen sorunları daha çok kendileri çözdüklerini belirtmişlerdir (%43,47). Bunun yanı sıra konu uzmanına danışırım diyenlerin oranı da yüksektir (%39,13). Tarım İl/İlçe Müdürlüğüne iletir, oradan çözüm bulurum diyenler %13,04 iken, araştırma kuruluşuna iletir, oradan çözüm bulurum diyenlerin yüzdesi ise %4,34'dür.

Tablo 11. Tarım Danışmanlarının Çiftçilerin Sorunlarını Çözme Şekilleri

Ulaşan Çiftçi Sorunlarını Değerlendirme Şekli	Kişi Sayısı	Yüzde %
Konu ile ilgili uzman kişiye danışırım	9	39,13
Araştırma kuruluşuna iletir, oradan çözüm bulurum	1	4,34
Tarım İl/İlçe Müdürlüğüne iletir, oradan çözüm bulurum	3	13,04
Kendim çözerim	10	43,47
Toplam	**23***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

Tablo 12'de üreticilerin tarım danışmanlarından istediği öncelikli bilgiler verilmiştir. Konular öncelik sırasına göre bitkisel ürün yetiştiriciliği ve tarımsal destekler %15,5, bitki koruma ve organik tarım %11,11 ve ürün çeşit seçimi ve gübre ve gübreleme teknikleri %9,72 şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 12. Çiftçilerin Tarım Danışmanlarından Öncelikli İstedikleri Bilgiler

İstenilen Öncelikli Bilgi Konuları	Kişi Sayısı	Yüzde %
Belirli bir konu yok	1	1,38
Bitkisel Ürün Yetiştiriciliği	9	12,5
Ürün Çeşit Seçimi	4	5,55
Toprak Hazırlığı	7	9,72
Doğrudan Ekim	3	4,16
Bitki Koruma	8	11,11
Sulama Teknikleri	4	5,55
Gübre ve Gübreleme Teknikleri	7	9,72

Tablo 12. (Devamı)

Yemleme ve Bakım	1	1,38
Sürü Yönetimi	1	1,38
Damızlık Hayvan Seçimi	1	1,38
Hayvan Hastalıkları	1	1,38
Pazarlama	0	0,0
Organik Tarım	8	11,11
Kırsal Sosyoloji	0	0,0
Mevzuat	1	1,38
Tarımsal Destekler	9	12,5
Tarım Makineleri	2	2,77
Tarımsal Yayım	4	5,55
Bilişim Teknolojileri	0	0,0
Beden Dili ve Konuşma Teknikleri	0	0,0
Toplam	**72***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

Tarım danışmanlarının %90'ı hep aynı üreticilerle çalışıp değiştirmediğini %10'u ise genelde üreticilerin değiştiğini belirtmiştir (Tablo 13). Yine tarım danışmanlarının %70'i çoğunlukla aynı mahallede çalıştıklarını, %20'si hep aynı mahallede çalıştıklarını ve %10'u da genelde mahallelerin değiştiğini belirtmiştir (Tablo 14).

Tablo 13. Tarım Danışmanlarının Aynı Çiftçi İle Çalışma Sıklığı

Aynı Çiftçi İle Çalışma Sıklığı	**Kişi Sayısı**	**Yüzde%**
Hep aynı üretici ile çalışırım, değişmem	0	0,0
Çoğunlukla aynı üretici ile çalışırım	9	90,0
Sürekli çalıştığım üreticiler var ama genelde üreticilerim değişiyor	1	10,0
Sürekli olarak çalıştığım üreticiler yok	0	0,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tablo 14. Tarım Danışmanlarından Aynı Mahallede Çalışma Sıklığı

Aynı Mahallede Çalışma Sıklığı	**Kişi Sayısı**	**Yüzde%**
Hep aynı mahalle ile çalışırım, değişmem	2	20,0
Çoğunlukla aynı mahalle ile çalışırım	7	70,0
Sürekli çalıştığım mahalleler var ama genelde değişiyor	1	10,0
Sürekli olarak çalıştığım mahalleler yok	0	0,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tablo 15'de tarım danışmanlarına göre Erzurum ilindeki tarımın temel sorunları verilmektedir. Erzurum ilindeki tarım danışmanları üretici bilinçsizliği ve yeniliklere kapalılık sorununu en önemli sorun olarak belirtirmiş ardından bilinçsiz gübreleme, sulama teknikleri sorunu ve olumsuz iklim koşulları da temel sorunlar arasında önem taşımaktadır.

Tablo 15. Tarım Danışmanlarına Göre Erzurum İlindeki Tarımın Temel Sorunları

Tarımsal Sorunlar	Kişi Sayısı	Yüzde %
Sulama Teknikleri Sorunu	6	10,9
Bilinçsiz Gübreleme	7	12,7
İklim Şartları	6	10,9
Yeniliklere Kapalılık	8	14,5
Pazarlama	5	9,1
Bilinçsiz İlaçlama	4	7,3
Hayvan Besleme Hakkında Yetersizlik	4	7,3
Altyapı Yetersizliği	5	9,1
Üretici Bilinçsizliği	10	18,2
Toplam	**55***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

Erzurum ilinde görev yapan tarım danışmanlarına danışmanlığa başlamadan önce eğitim alıp almadıkları sorulmuş ve 10 danışmanda hiçbir eğitim almadıklarını ifade etmiştir.

Tarım danışmanlarının ilgili yönetmeliği yeterli bulma durumları sorulduğunda; %70'i ilgili yönetmeliği kısmen yeterli bulmamakta, %20'si kesinlikle yeterli buluyor iken, %10'u ise yeterli bulmamıştır (Tablo 16). Danışmanların ilgili yönetmeliği kısmen yeterli bulup ve yeterli bulmama nedenlerine bakıldığında ise; hizmet verilen çiftçi sayısının fazla ve danışman sayısının az olması, ücretlerin az olması, danışman haklarının genişletilmemesi, desteklemenin olmaması ve danışmanlığın zorunlu hale gelmemesi şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 16. Tarım Danışmanlarının İlgili Yönetmeliği Yeterli Bulma Durumları

Yönetmeliği Yeterli Bulma Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde %
Kesinlikle Yeterli	1	10,0
Kısmen Yeterli	7	70,0
Yeterli Değil	2	20,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tablo 17'de tarım danışmanlarının ildeki faaliyetlerini değerlendirme sonuçları verilmiştir. Danışmanların %90'ı üreticilerin ilettikleri sorunların çoğuna çözüm bulduklarını, %10'u ise üreticilerin ilettikleri tüm sorunlara çözüm bulduklarını belirtmişlerdir. Bu durumda kadın danışmanların erkek danışmanlara göre çözüm bulma konusunda daha başarılı olduğu söylenebilir.

Tablo 17. Tarım Danışmanlarının İldeki Yayım Faaliyetlerindeki Başarı Durumları

Yayım Faaliyetlerini Değerlendirme	Kişi Sayısı	Yüzde%
Üreticilerin bana ilettikleri tüm sorunlara çözüm buldum	1	10,0
Üreticilerin bana ilettikleri sorunların çoğuna çözüm buldum	9	90,0
Üreticilerin bana ilettikleri sorunların bir kısmına çözüm buldum	0	0,0
Üreticilerin bana ilettikleri sorunların hiç birine çözüm bulamadım	0	0,0
Toplam	**10**	**100,0**

Tarım danışmanlarının yayım faaliyetlerinde başarılı oldukları konular incelendiğinde; kendilerini en başarılı gördükleri konu 4,0 ortalama ile tarımsal yayım ve danışmalık olarak tespit edilmiştir. Desteklemeler, resmi kurum işleri ve proje hazırlama konuları başarı ortalaması yüksek konular arasındadır. Başarı ortalaması en düşük konular sürü yönetimi, hayvan bakımı, hayvan besleme ve hayvan hastalıkları olarak tespit edilmiştir. (Tablo 18).

Tablo 18. Tarım Danışmanlarına Göre Bölgedeki Yayım Faaliyetlerindeki Başarılı Oldukları Konuların Dağılımı

Konular	Ortalama	Standart Hata
Tarımsal Yayım Ve Danışmanlık	4,0	0,000
Desteklemeler	3,9	0,316
Resmi Kurum İşleri	3,8	0,422
Proje Hazırlama	3,8	0,422
Gübreleme	3,7	0,675
Toprak Hazırlığı	3,5	0,850
Zirai Mücadele	3,5	0,850
Sulama	3,4	0,873
Hasat-Harman	3,2	0,919
Tohumculuk	2,9	0,876
Tarım Makineleri	2,7	0,823
Toprak Analizi	2,3	0,825
Damızlık Hayvan Seçimi	1,9	1,197
Hayvan Bakımı	1,7	0,949
Hayvan Besleme	1,7	0,949
Hayvan Hastalıkları	1,7	0,949

Değerlendirme Ölçeği: 4: İyi, 3: Orta, 2: Az, 1: Hiç

Tarım danışmanlarının en fazla eksikliğini hissettikleri eğitim konuları incelendiğinde; %23,3'ü üreticilerdeki eğitim eksikliği, %20'si hayvancılık, %16,7'si hayvan hastalıkları, %13,3'ü yabancı dil, %10'u pazarlama, %10'u iletişim sorunu ve %6,7'si bitki koruma şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 19).

Tablo 19. Tarım Danışmanlarının En Fazla Eksikliğini Hissettikleri Eğitim Konuları

Konular	Kişi Sayısı	Yüzde %
Hayvan Hastalıkları	5	16,7
Hayvancılık	6	20,0
Üreticilerdeki Eğitim Eksikliği	7	23,3
Yabancı Dil	4	13,3
Pazarlama	3	10,0
Bitki Koruma	2	6,7
Toprak Analizi	0	0,0
Gübreleme	0	0,0
İletişim Sorunu	3	10,0
Toplam	**30***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

Tarım danışmanlarının en fazla eğitim almak istedikleri konular öncelik sırasına göre; %25'i desteklemeler, %20'si meslek geliştirme, %17,5'i proje hazırlama, %15'i hayvancılık, %7,5'i bitki koruma, %7,5'i ilaçlama, %5'i gübreleme ve %2,5'i ise bitkisel üretim şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 20).

Tablo 20. Tarım Danışmanlarının En Fazla Eğitim Almak İstediği Konular

Konular	Kişi Sayısı	Yüzde %
Hayvancılık	6	15,0
Bitki Koruma	3	7,5
Proje Hazırlama	7	17,5
Bitkisel Üretim	1	2,5
İlaçlama	3	7,5
Gübreleme	2	5,0
Desteklemeler	10	25,0
Meslek Geliştirme	8	20,0
Toplam	**40***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

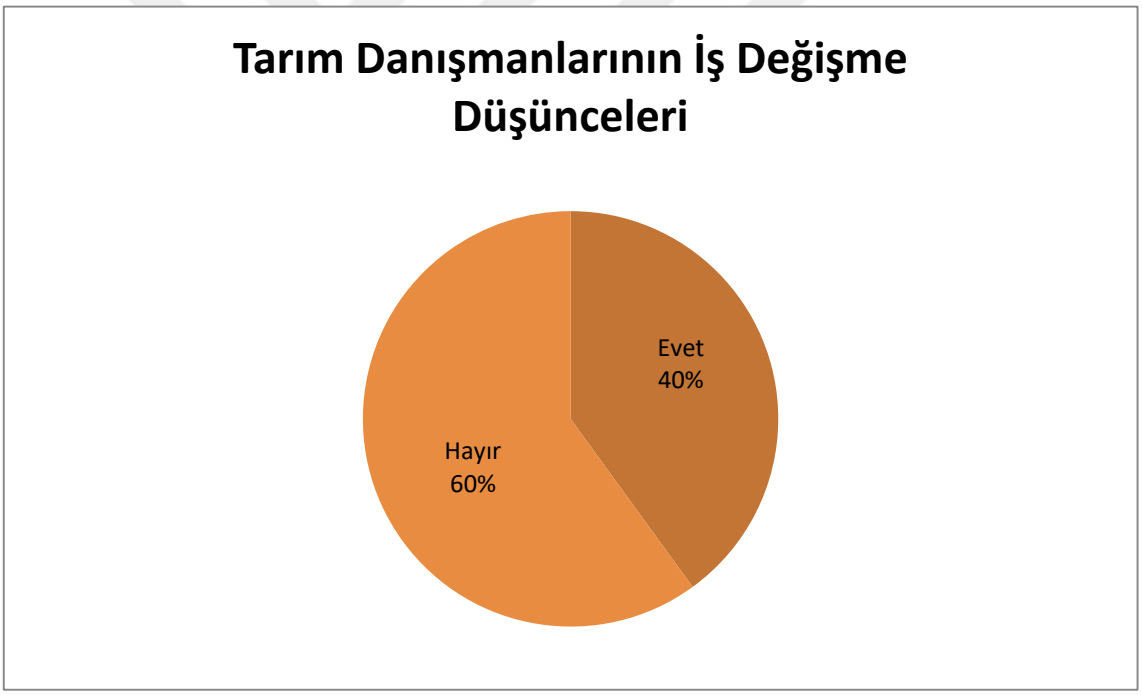
Tarım danışmanlarının en fazla eğitim almak istediği kişisel gelişim konularına bakıldığında öncelik sırasına göre; %20'si proje hazırlama, %17,5'i beden dili ve iletişim, %17,5'i pazarlama, %15'i sunuş teknikleri, %15'i girişimcilik, %10'u yabancı dil ve %5'i ise bilişim teknolojileri şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 21).

Tablo 21. Tarım Danışmanlarının En Fazla Eğitim Almak İstediği Kişisel Gelişim Konuları

Konular	Kişi Sayısı	Yüzde %
Beden Dili ve İletişim	7	17,5
Sunuş Teknikleri	6	15,0
Proje Hazırlama	8	20,0
Yabancı Dil	4	10,0
Girişimcilik	6	15,0
Pazarlama	7	17,5
Bilişim Teknolojileri	2	5,0
Toplam	**40***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

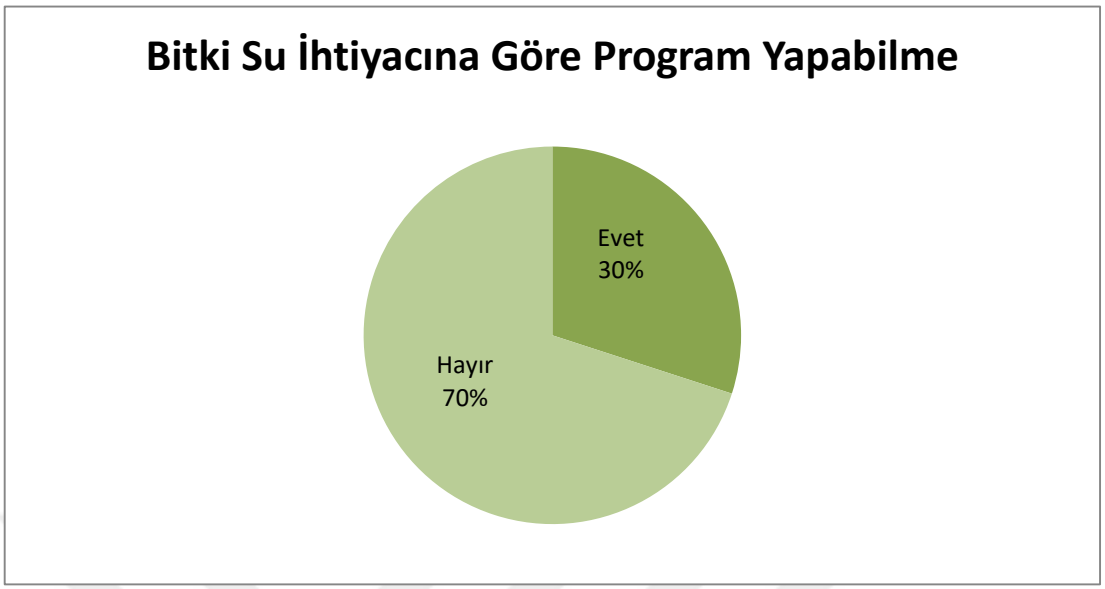
Tarım danışmanlarına son altı ay içerisinde iş değiştirmeyi düşündünüz mü sorusu yöneltilmiş buna karşılık %60'ı hayır cevabı verirken %40'ı evet cevabını vermiştir (Şekil 6). İş değiştirmeyi düşünen danışmanlar; ücretlerin düşük olması, terfi olanaklarının iyi olmaması ve yaptıkları işin geleceğinin olmaması nedenlerini göstermişlerdir.

Şekil 6. Tarım Danışmanlarının Son 6 Ay İçinde İş Değiştirme Düşünceleri

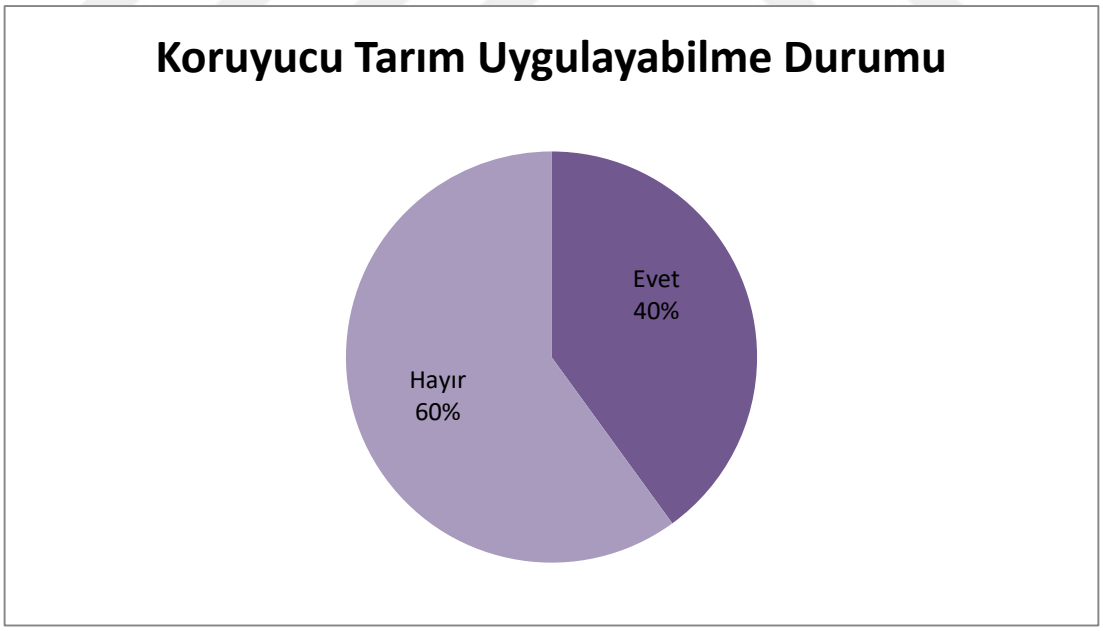
Erzurum ilinin tarımsal yayım çalışmalarında soğuğa dayanıklı bitki çeşitleri ile iklim değişikliğine uyum gibi konular öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Erzurum ilinde çalışan tarım danışmanlarının özellikle sulama konusunda bitki su ihtiyacını dikkate alan programlar yapabiliyor olması önemli noktalardan biridir. Bu nedenle ildeki tarım danışmanlarına bitki su ihtiyacına göre sulama programları yapıp yapmadıkları sorulmuş ve tarım danışmanlarının %70'i program yapmadıklarını belirtmişlerdir (Şekil 7). Bitki su ihtiyacına göre program yapabilen tarım danışmanları bu programı patates, mısır, yonca ve buğday üzerinde

uygulamıştır. Her bir sulama uygulamasında yaklaşık olarak 100-150 mm su verilmiştir. Bu program uygulanarak yeterli su tüketimi ve su tasarrufu sağlanmıştır.

Şekil 7. Tarım Danışmanlarının Bitki Su İhtiyacına Göre Program Yapabilme Durumları

Tarım danışmanlarının koruyucu tarım uygulamaları konusunda bilgi sahibi olma durumları incelendiğinde %40'ı evet biliyorum cevabı verirken, %60'ı hayır bilmiyorum cevabını vermiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Tarım Danışmanlarının Koruyucu Tarım Uygulamalarını Bilme Durumları

Tarım danışmanlarının işbirliği içinde bulunduğu kurum ve kuruluşlar

Tarım danışmanlarının Erzurum ilindeki bilgi kaynaklarına bakıldığında ilk üçü sırasıyla kurslar ve seminerler, yazılı materyal, internet taramaları, meslektaşlar ve üniversiteler olarak sıralanmaktadır (Tablo 22).

Tablo 22. Tarım Danışmanlarının İldeki Bilgi Kaynaklarının Dağılımı

Bilgi Kaynakları	Kişi Sayısı	Yüzde
Yazılı Materyal	9	15,25
Kurslar ve Seminerler	10	16,94
Tarım ve Orman Bakanlığı il/İlçe Müdürlükleri	5	8,47
Tarım ve Orman Bakanlığı Web Sayfası	2	3,38
İnternet Taramaları	9	15,25
Meslektaşlar	9	15,25
Üretici Örgütler (Ziraat Odaları, Üretici Birlikleri vb.)	5	8,47
Önder Çiftçiler	0	0,0
Diğer Tarım Danışmanlığı Yapan Firmalar	3	5,08
Araştırma Enstitüleri	0	0,0
Üniversiteler	6	10,16
Kalkınma Ajansları	0	0,0
Tarım Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu	1	1,69
Toplam	**57***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı hacmini geçmektedir.

Tarım danışmanlarının Erzurum ilindeki tarımsal yayım faaliyetleri ile ilgili tutumları

Tarım danışmanlarının tutum ve davranışları

Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanlarının tutum ve davranışları için faktör analizi yapılmıştır. Tarım danışmanlarının tutum ve davranışları 12 başlık altında toplanmış ve 5'li likert tipi soru kullanılarak analiz yapılmıştır. Analizden elde verilere göre tarım danışmanlarının en çok danışman ücretlerini düşük bulduğu, sonrasında istediği bilgiye ulaşabildiği ve tarım piyasasını takip ettiği tespit edilmiştir (Tablo 23). Cronbash's Alpha güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve 0,768 olarak bulunmuştur. Bu değer literatürde kabul gören %60'ın üzerinde olduğu için likert ölçeğin örneklem üzerinde güvenilir ve geçerli olduğu kabul edilmektedir (Kılıç 2016).

Tablo 23. Tarım Danışmanlarının Tutum ve Davranışları

KONULAR	Ortalama	Standart Hata
Danışman Ücretleri Düşük	4,78	1,647
İstediğin Bilgiye Erişebilme	4,69	1,742
Tarım Piyasasını Takip Etme	4,67	1,658
İhtiyaç Karşılamaya Yönelik Ekipman Donanımı	4,19	1,409
Çiftçilerin Tüm Bilgi Taleplerini Karşılayabilme	4,09	1,657
ÇKS Bilgilerine Ulaşabilme	3,74	1,337
Kendini İyi İfade Edebilme	3,58	1,348
Üretici örgütleri İle İletişim Kurabilme	3,24	1,140
Tarım Paydaşları İle Koordinasyonu İyi Tutabilme	2,91	0,964
Mesleki Bilginin Yeterliliği	2,72	0,985
Yeterli Donanıma Sahip Olma	2,48	1,101
Danışmanlık Prosedürlerini Aşabilme	2,31	0,867

Cronbash's Alpha: 0,768

Değerlendirme Ölçeği: 5: Çok Önemli, 4: Önemli, 3: Kararsızım, 2: Önemsiz, 1: Çok Önemsiz

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem doğruluk ölçütü 0.821 olarak hesaplanmıştır. Barlett'in küresellik test sonucu p<0,01 den küçük hesaplandığı için önemli bulunmuştur (Kaiser 1958). Bu durum sonucunda araştırmadaki verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmektedir (Tablo 24).

Tablo 24. Tutum ve Davranış KMO ve Barlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Doğruluk Ölçütü		0,821
Barlett'in Küresellik Testi	**Ki-kare**	621,834
	df	24
	Sig.	0,000

Tarım danışmanlarının tutum ve davranış ölçeği için yapılan faktör analizi sonucunda 3 faktör belirlenmiş ve bu faktörler varyansın 59,751'inde toplanmıştır. Alpha ve açıklanan varyans değeri ölçeğin geçerli olduğunu göstermektedir. Analize ait faktör yapısı Tablo 25'de gösterilmiştir.

Birinci faktör grubunda;

- İstediği bilgiye erişebilme
- Tarım piyasasını takip etme
- ÇKS bilgilerine ulaşabilme
- Mesleki bilginin yeterliliği
- Yeterli donanıma sahip olma

İkinci faktör grubunda;

- Danışmanlık ücretleri düşük
- İhtiyaç karşılamaya yönelik ekipman donanımı

Üçüncü faktör grubunda;

- Çiftçilerin tüm bilgi taleplerini karşılayabilme
- Kendini iyi ifade edebilme
- Üretici örgütleri ile iletişim kurabilme
- Tarım paydaşları ile koordinasyonu iyi tutabilme
- Danışmanlık prosedürlerini aşabilme, değişkenleri yer almaktadır.

Tablo 25. Tarım Danışmanlarının Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktör Analiz Rotasyon Matrisi

FAKTÖRLER	HAM DEĞİŞKENLER	BİLEŞENLER		
		FAKTÖR 1	FAKTÖR 2	FAKTÖR 3
Faktör I (Tamamlayıcı Faktörler)	İstediği bilgiye erişebilme	0,928		
	Tarım piyasasını takip etme	0,916		
	ÇKS bilgilerine ulaşabilme	0,856		
	Mesleki bilginin yeterliliği	0,679		
	Yeterli donanıma sahip olma	0,618		
Faktör II (Maddi Faktörler)	Danışmanlık ücretleri düşük		0,941	
	İhtiyaç karşılamaya yönelik ekipman donanımı		0,883	
Faktör III (Kişisel Faktörler)	Çiftçilerin tüm bilgi taleplerini karşılayabilme			0,871
	Kendini iyi ifade edebilme			0,832
	Üretici örgütleri İle İletişim Kurabilme			0,749
	Tarım paydaşları ile koordinasyonu iyi tutabilme			0,723
	Danışmanlık prosedürlerini aşabilme			0,589

Tarım danışmanlarının iş faaliyetleri ve iş hayatları hakkındaki düşünceleri

Tarım danışmanlarının yaptıkları iş hakkındaki düşüncelerine bakıldığında; %80'i yaptıkları işi başarı duygusu veren olarak görmekte, %60'ı yaptıkları işi iyi, yararlı, tekrara dayalı ve engellerle dolu görmekte, %40'ı yaptıkları işi basit ve sağlıklı görmekte olduğunu belirtmiştir (Tablo 26).

Tablo 26. Tarım Danışmanlarının Yaptıkları İşten Memnun Olma Durumları

KONULAR	EVET		KARARSIZ		HAYIR		TOPLAM%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Cazip	2	20,0	8	80,0	0	0,0	**100,0**
Monoton (Rutin)	3	30,0	3	30,0	4	40,0	**100,0**
Tatmin Edici	2	20,0	4	40,0	4	40,0	**100,0**
Sıkıcı	0	0,0	2	20,0	8	80,0	**100,0**
İyi	6	60,0	4	40,0	0	0,0	**100,0**
Yaratıcı	2	20,0	6	60,0	2	20,0	**100,0**
Saygın	3	30,0	1	10,0	6	60,0	**100,0**
Rahatsız	0	0,0	4	40,0	6	60,0	**100,0**
Zevkli	3	30,0	7	70,0	0	0,0	**100,0**
Yararlı	6	60,0	4	40,0	0	0,0	**100,0**
Yorucu	0	0,0	6	60,0	4	40,0	**100,0**
Sağlıklı	4	40,0	4	40,0	2	20,0	**100,0**
İddialı	1	10,0	4	40,0	5	50,0	**100,0**
Yapılacak İş Çok	3	30,0	5	50,0	2	20,0	**100,0**
Engellerle Dolu	6	60,0	1	10,0	3	30,0	**100,0**
Basit	4	40,0	4	40,0	2	20,0	**100,0**
Tekrara Dayalı	6	60,0	4	40,0	0	0,0	**100,0**
Başarı Duygusu Veren	8	80,0	2	20,0	0	0,0	**100,0**

Genel olarak Erzurum ilindeki tarım danışmanlarının iş hayatları hakkındaki düşüncelerine baktığımızda da %90'ı işi iyi bulmakta, %80'i işi hoş, zevkli ve çoğundan iyi bulmakta ve %60'ı ise işi kabul edilebilir bulduğunu belirtmiştir (Tablo 27).

Tablo 27. Tarım Danışmanlarının Yaptıkları İşi Genel Olarak Sevme Durumları

KONULAR	EVET		KARARSIZ		HAYIR		TOPLAM
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%
Hoş	8	80,0	2	20,0	0	0,0	**100,0**
Kötü	0	0,0	1	10,0	9	90,0	**100,0**
İdeal	4	40,0	6	60,0	0	0,0	**100,0**
Zaman Kaybı	0	0,0	0	0,0	10	10,0	**100,0**
İyi	9	90,0	1	10,0	0	0,0	**100,0**
Arzu edilmeyen	3	30,0	1	10,0	6	60,0	**100,0**
Zahmete değer	4	40,0	3	30,0	3	30,0	**100,0**
Çoğundan kötü	0	0,0	1	10,0	9	90,0	**100,0**
Kabul edilebilir	6	60,0	2	20,0	2	20,0	**100,0**
Üstün	1	10,0	5	50,0	4	40,0	**100,0**
Çoğundan iyi	8	80,0	2	20,0	0	0,0	**100,0**
Nahoş	3	30,0	3	30,0	4	40,0	**100,0**
Beni hoşnut eden	4	40,0	5	50,0	1	10,0	**100,0**
Yetersiz	4	40,0	2	20,0	4	40,0	**100,0**
Mükemmel	1	10,0	4	40,0	5	50,0	**100,0**
Berbat	0	0,0	0	0,0	10	10,0	**100,0**
Zevkli	8	80,0	2	20,0	0	0,0	**100,0**
İşe Yaramaz	1	10,0	0	0,0	10	10,0	**100,0**

Tarım danışmanlarının çalışma arkadaşları ile ilgili düşünceleri

Tarım danışmanlarının çalışma arkadaşları hakkındaki görüşlerine bakıldığında %90'ı sorumlu, hızlı ve zeki olarak nitelendirilmiştir. Tarım danışmanlarının %80'i yardımsever, akıllı ve sadık olarak değerlendirilmiştir (Tablo 28).

Tablo 28. Tarım Danışmanlarının Birlikte Çalıştığı Kişiler Hakkındaki Düşünceleri

KONULAR	EVET		KARARSIZ		HAYIR		TOPLAM %
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
İlham verici	3	30,0	7	70,0	0	0,0	**100,0**
Sıkıcı	2	20,0	4	40,0	4	40,0	**100,0**
Yavaş	2	20,0	5	50,0	3	30,0	**100,0**
Yardımsever	8	80,0	2	20,0	0	0,0	**100,0**
Sorumlu	9	90,0	1	10,0	0	0,0	**100,0**
Hızlı	9	90,0	1	10,0	0	0,0	**100,0**
Zeki	9	90,0	1	10,0	0	0,0	**100,0**
Kolay düşman olan	2	20,0	2	20,0	6	60,0	**100,0**
Çok konuşan	5	50,0	2	20,0	3	30,0	**100,0**
Akıllı	8	80,0	1	10,0	1	10,0	**100,0**
Tembel	0	0,0	1	10,0	9	90,0	**100,0**
Tatsız	0	0,0	2	20,0	8	80,0	**100,0**
Aktif	9	90,0	1	10,0	0	0,0	**100,0**
Dünyası sınırlı	5	50,0	2	20,0	3	30,0	**100,0**
Sadık	8	80,0	2	20,0	0	0,0	**100,0**
İnatçı	5	50,0	2	20,0	3	30,0	**100,0**

Tarım danışmanlarının aldıkları ücretle ilgili değerlendirmeleri

Tarım danışmanlarının yaptıkları işe karşılık aldıkları ücret hakkındaki düşünceleri Tablo 29'da verilmektedir. Buna göre Erzurum ilindeki tarım danışmanlarının %90'ı yapılan iş için ücreti yetersiz bulmakta, %80'i garantisi olmayan bir iş olarak görmektedir. Bir başka önemli nokta ise kadın danışmanların %100'ü aldıkları ücreti normal harcamalar için yeterli bulmamakta, aynı durumdaki erkek danışmanların oranı ise %50 olarak belirlenmiştir.

Ücret yetersizliği çalışma programını etkileyen önemli bir husustur. Hem ücret düşüklüğü hem de ülkedeki genel ekonomik durumun kötü olması danışmanların çalışma şevkini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 29. Tarım Danışmanlarının Yaptıkları İşe Karşılık Aldıkları Ücret Hakkındaki Düşünceleri

KONULAR	EVET		KARARSIZ		HAYIR		TOPLAM
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%
Yeterli gelir	0	0	1	10	9	90	**100,0**
Az gelir	6	60	1	10	3	30	**100,0**
Kıt kanaat geçindiren	6	60	4	40	0	0	**100,0**
Kötü	5	50	2	20	3	30	**100,0**
Lüks sağlayıcı gelir	0	0	0	0	10	10	**100,0**
Garantisi olmayan gelir	8	80	1	10	1	10	**100,0**
Hak ettiğimden az	7	70	2	20	1	10	**100,0**
Yapılan iş için yetersiz	8	80	1	10	1	10	**100,0**

Üreticilere İlişkin Araştırma Bulguları

Üreticilerin kişisel bilgilerine ilişkin bulgular

Erzurum iline ait mahallelerde tarım danışmanı olarak görev yapan 10 tarım danışmanının her birinin çalıştığı 60 üretici arasından 10'ar çiftçi seçilerek toplamda 100 üreticiyle anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada yer alan üreticilerin %10'u il merkezinde, %90'ı ise ilçe merkezlerindeki ÇKS'ye kayıtlı çiftçilerden oluşmaktadır. Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin cinsiyet durumuna bakıldığında çiftçilerin tamamının erkek olduğu tespit edilmiştir. Üreticilerin cinsiyet dağılımının dengeli olmaması kadın üreticilerin tarımsal üretime katılım yapmaları yönünde desteklenmesi elzemdir. Çalışmadaki üreticilerin yaşları 25 ile 71 arasında değişmekle birlikte yaş ortalamaları 48,9'dur. Medeni durum itibariyle üreticilerin %89'u evliyken %11' bekardır (Tablo 30).

Antalya ilinde yürütülen çalışmada üreticilerin yaş ortalaması 49,2 (Cengiz 2018), Mardin ilinde yürütülen çalışmada ise üreticilerin yaş ortalaması 42,2 (Derman 2010) olarak hesaplanmıştır. Görüldüğü gibi kırsaldaki üreticilerin yaş ortalamaları birbirlerine yakın değildir.

Tablo 30. Üreticilerin ÇKS'ye Kayıtlı Olduğu İlçe, Cinsiyet, Yaş ve Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

ÇKS'YE KAYITLI OLDUĞU İLÇE		**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Aşkale		10	10,0
Aziziye		60	60,0
İspir		10	10,0
Palandöken		10	10,0
Şenkaya		10	10,0
	Toplam	**100**	**100,0**
CİNSİYET		**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
Erkek		100	100,0
Kadın		0	0,0
	Toplam	**100**	**100,0**
YAŞ		**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
25 Yaş Altı		0	0,0
25-35 Arası		16	16,0
36-50 Arası		41	41,0
51-65 Arası		40	40,0
65 Yaş Üstü		3	3,0
	Toplam	**100**	**100,0**
MEDENİ DURUM		**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
Bekar		11	11,0
Evli		89	89,0
	Toplam	**100**	**100,0**

Araştırmaya katılan üreticilerin eğitim durumu incelendiğinde %45'inin ilköğretim, %27'sinin lise, %20'sinini orta öğretim ve %6'sının lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir (Tablo 31). Aydın ilinde yürütülen çalışmada; üreticilerin %35'inin ilköğretim, %34'ünün orta öğretim, %23'ünün lise ve %8'inin lisans mezunu olduğu belirlenmiştir (Şimşek 2019). Bu iki çalışma karşılaştırıldığında üreticiler genel olarak ilköğretim mezunudurlar. Eğitim seviyesi yükseldikçe üreticilerin danışmanlarla olan iletişimleri, faydalanabilmeleri, bilgi alışverişi sıklığı, yenilikleri benimseme durumları ve beklentilerinin karşılanabilmesi doğru orantılı olarak artmaktadır.

Tablo 31. Üreticilerin Eğitim Durumu

ÜRETİCİLERİN EĞİTİM DURUMU	**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
Okuryazar	2	2,0
İlk Öğretim	45	45,0
Orta Öğretim	20	20,0
Lise	27	27,0
Üniversite	6	6,0
Toplam	**100**	**100,0**

Erzurum ilinde danışmanlık hizmeti alan üreticilerin ikametgâh yerleri ile hanede yaşayan fert sayıları kıyaslanarak Ki-Kare Analizi yapılmıştır. Üreticilerin %82'si üretim

yaptıkları mahallelerde, %18'i de il/ilçe merkezlerinde ikametgâh ettikleri belirlenmiştir. Hanelerinde yaşayan kişi sayısına bakıldığında en fazla %41 ile 4 kişi, ardından %29'u ile 5 kişi yaşadığı tespit edilmiştir. Üreticilerin hanelerinde yaşayan ortalama fert sayısı 4,34'dür. Türkiye'de bir evde ortalama 3,45 kişi yaşadığına göre üreticilerin evlerinde yaşayan fert sayısı Türkiye ortalamasına yakındır (Tablo 32). Analizde Ki-Kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0,000 olarak saptandığı ve 0,05'ten küçük olduğu için üreticilerin ikametgâh yerleri ile hanede yaşayan fert sayıları arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 32. Üreticilerin İkametgâh Yerleri ile Hanesinde Yaşayan Fert Sayısı Arasındaki İlişki

FERT SAYISI	İKAMETGÂH YERLERİ		Toplam Kişi	Yüzde %
	İl/İlçe Merkezi	Köy/Mahalle		
3 Kişi	5	11	16	16,0
4 Kişi	7	34	41	41,0
5 Kişi	4	25	29	29,0
6 Kişi	2	7	9	9,0
7 Kişi	0	5	5	5,0
Toplam	**18**	**82**	**100**	**100,0**

(P<0,05, P=0,000, İstatistiksel olarak anlamlı)

Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin sosyal güvence durumları incelenmiş, üreticilerin %38'inin sosyal güvencesinin olduğu, %62'sinin ise sosyal güvencesinin olmadığı tespit edilmiştir. Sosyal güvencesi olan üreticilerin %47,36'sının Tarım Bağ-Kur'a, %31,57'sinin SGK'ye ve %21'inin de Emekli Sandığına tabi oldukları tespit edilmiştir (Tablo 33). Amasya ilinde yürütülen çalışmada; üreticilerin %94,2'sinin sosyal güvencesi olduğu belirlenmiştir (Kavukçu 2007).

Tablo 33. Üreticilerin Sosyal Güvencelerinin Olma Durumu ve Hangi Sosyal Güvenceye Tabi Olma Durumları

Sosyal Güvenceli Olma Durumu		Kişi Sayısı	Yüzde %
Evet		38	38,0
Hayır		62	62,0
	Toplam	**100**	**100,0**
Sosyal Güvence Kaynakları		**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
Emekli Sandığı		8	21,05
SGK		12	31,57
Esnaf Bağ-Kur		0	0,0
Tarım Bağ-Kur		18	47,36
	Toplam	**38**	**100,0**

Erzurum ilinde danışmanlık hizmeti alan üreticilerin aylık net gelirleri ile emekli olma durumları kıyaslanarak Ki-Kare Analizi yapılmıştır. Üreticilerin %18'inin SGK Kurumundan emekli olduğu, %82'sinin SGK Kurumuna bağlı veya harici hayatlarını idame ettikleri tespit

edilmiştir. Üreticilerin aylık gelir miktarları incelendiğinde; %42'si aylık 2000-4000 TL, %39'u aylık 4000-8000 TL ve %19'u aylık 8000 TL'den fazla geliri olduğunu söylemiştir (Tablo 34). Analizde Ki-Kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0,003 olarak saptandığı ve 0,05'ten küçük olduğu için üreticilerin aylık gelirleri ile üreticilerin emekli olma durumları arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Aylık gelirin tarımsal faaliyetlerden elde edilen kısmına bakıldığında; üreticilerin %67'sinin gelirlerinin neredeyse tamamını, %18'inin dörtte üçünü, %14'ünün ise yarısını veya daha azını tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri tespit edilmiştir (Tablo 35).

Tablo 34. Üreticilerin Aylık Gelir Miktarı İle Üreticilerin Emekli Olma Durumları Arasındaki İlişki

AYLIK NET GELİR MİKTARI	EMEKLİ OLMA DURUMU		Kişi Sayısı	Yüzde %
	Evet	Hayır		
1000 TL' den az	0	0	0	0,0
1000-2000 TL	0	0	0	0,0
2000-4000 TL	0	42	42	42,0
4000-8000 TL	10	29	39	39,0
8000 TL'den fazla	8	11	19	19,0
Toplam	**18**	**82**	**100**	**100,0**

(P<0,05, P=0,003, İstatistiksel olarak anlamlı)

Tablo 35. Üreticilerin Toplam Gelirinin Tarımsal Faaliyetlerden Elde Edilen Kısmı

Toplam Gelirin Tarımsal Faaliyetlerden Elde Edilen Kısmı	Kişi Sayısı	Yüzde %
%10'dan az	0	0,0
%10-25	1	1,0
%25-50	14	14,0
%51-75	18	18,0
%75-100	67	67,0
Toplam	**100**	**100,0**

Tablo 36'da danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım dışı faaliyette bulunma durumları gösterilmiştir. Üreticilerin %16'sı ilaveten tarım dışı faaliyette bulunduklarını belirtirken, %84'ü sadece tarımla uğraştığını belirtmiştir. Hem tarımsal üretimde bulunup hem de tarım dışı faaliyette bulunan 16 üreticinin %50'si özel sektör çalışanı, %37,5'i kamu çalışanı ve %12,5'i ise esnaf olarak tespit edilmiştir.

Tablo 36. Üreticilerin Tarım Dışı Faaliyette Bulunma Durumları

Tarım Dışı Faaliyeti Olma Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde %
Evet	16	16,0
Hayır	84	84,0
Toplam	**100**	**100,0**
Tarım Dışı Faaliyet Alanları	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Kamu Çalışanı	6	37,5
Özel Sektör	8	50,0
Esnaf	0	0,0
Serbest Meslek	2	12,5
Toplam	**16**	**100,0**

Üreticilerin tarımsal üretime ilişkin bulguları

Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin tarımsal üretime yönelik bulguları arasında yer alan konular; bitkisel üretim, büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, arıcılık yapma durumu, tarımsal kredi kullanma durumları ve tarımsal örgüte veya birliğe üye olma durumları başlıkları altında incelenmiştir.

Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin tarımsal arazi miktarına bakıldığında; üreticilerin %91'inin 50 dekardan fazla arazisi olduğu, %6'sının 36-50 dekar arazisi olduğu ve %3'ünün 21-35 dekar arazisi olduğu tespit edilmiştir (Tablo 37). Arazi miktarı az olan üreticiler arazi kiraladıklarını, arazi miktarı çok olan üreticiler ise arazilerini kiraya verdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 37. Üreticilerin Tarımsal Arazi Miktarı

Tarımsal Arazi Miktarı (da)	Kişi Sayısı	Yüzde %
5-10	0	0,0
11-20	0	0,0
21-35	3	3,0
36-50	6	6,0
50>	91	91,0
Toplam	**100**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin %70'i hayvansal üretim yapmaktadır. Bu oran içerisindeki 14 kişi sadece hayvansal üretim yaptığını, bitkisel üretimi de kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yaptıklarını veya tarım arazilerini kiraya verdiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 38'de anket çalışmasına katılan üreticilerin büyükbaş hayvancılık yapma durumları gösterilmiştir. Üreticilerin tamamının %58'inin büyükbaş hayvancılık yaptığı, %42'sinin büyükbaş hayvancılık yapmadığı tespit edilmiştir. Büyükbaş hayvancılık yapan 58 kişinin ortalama 6,7 büyükbaş hayvan yetiştirdiği belirlenmiştir.

Tablo 38. Üreticilerin Büyükbaş Hayvancılık Yapma Durumu

Büyükbaş Hayvancılık Yapma Durumu		**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet		58	58,0
Hayır		42	42,0
	Toplam	**100**	**100,0**
Büyükbaş Hayvan Sayısı		**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
1-5		19	32,76
6-10		27	46,55
11-20		12	20,69
21>		0	0,0
	Toplam	**58**	**100,0**

Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin küçükbaş hayvancılık yapma durumlarına bakıldığında, %10'unun küçükbaş hayvancılık yaptığı, %90'ının küçükbaş hayvancılık yapmadığı tespit edilmiştir. Küçükbaş hayvancılık yapan 10 kişinin ortalama 45 küçükbaş hayvan yetiştirdiği belirlenmiştir (Tablo 39).

Tablo 39. Üreticilerin Küçükbaş Hayvancılık Yapma Durumu

Küçükbaş Hayvancılık Yapma Durumu		**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
Evet		10	10,0
Hayır		90	90,0
	Toplam	**100**	**100,0**
Küçükbaş Hayvan Sayısı		**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
5<		0	0,0
5-10		0	0,0
11-20		0	0,0
21-50		5	50,0
51-100		5	50,0
1001-250		0	0,0
250>		0	0,0
	Toplam	**10**	**100,0**

Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin arıcılık yapma durumlarına bakıldığında; üreticilerin %2'sinin arıcılık yaptığı %98'inin arıcılık yapmadığı tespit edilmiştir. Arıcılık yapan 2 kişinin ortalama 41 kovan sayısı vardır (Tablo 40). Araştırmaya katılan üreticilerin büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve arıcılık dışında başka bir hayvancılık faaliyetinde bulunmadıkları belirlenmiştir.

Tablo 40. Üreticilerin Arıcılık Yapama Durumu

Arıcılık Yapma Durumu		**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet		2	2,0
Hayır		98	98,0
	Toplam	**100**	**100,0**
Kovan Sayısı		**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
1-5		0	0,0
5-10		0	0,0
11-20		0	0,0
21-30		0	0,0
31-50		2	100,0
50>		0	0,0
	Toplam	**2**	**100,0**

Tablo 41'de danışmanlık üreticilerin tarımsal kredi kaynakları ile tarımsal kredi kullanma durumları arasındaki ilişkiyi incelemek için Ki-Kare Analizi yapılmıştır. Üreticilerin tamamının bir veya birkaç yerden tarımsal kredi kullandıkları belirlenmiştir. Üreticilerin %94'ünün Tarım Kredi Kooperatifinden, %33'ünün özel bankalardan ve %5'inin Ziraat Bankasından kredi kullandıkları tespit edilmiştir. Analizde Ki-Kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0,000 olarak saptandığı ve 0,05'ten küçük olduğu için üreticilerin tarımsal kredi kaynakları ile tarımsal kredi kullanma durumları arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 41. Üreticilerin Tarımsal Kredi Kaynakları İle Tarımsal Kredi Kullanma Durumları Arasındaki İlişki

TARIMSAL KREDİ KAYNAKLARI	**TARIMSAL KREDİ KULLANMA DURUMU**		**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
	Evet	**Hayır**		
Ziraat Bankası	5	0	5	3,78
Tarım Kredi Kooperatifi	94	0	94	71,21
Özel Bankalar	33	0	33	25,1
Toplam	**132**	**0**	**132***	**100,0**

(P<0,05, P=0,000, İstatistiksel olarak anlamlı)

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı örnekleme hacmini geçmektedir.

Tablo 42'de danışmanlık üreticilerin tarımsal örgüt ve birlik isimleri ile tarımsal örgüte/ birliğe üye olma durumu arasındaki ilişkiyi incelemek için Ki-Kare Analizi yapılmıştır. Üreticilerin tamamının bir veya birden fazla tarımsal örgüte/birliğe üye oldukları tespit edilmiştir. Üreticilerin %80'inin Tarım Kredi Kooperatifine, %15,2'sinin Üretici Birliğine ve %4,8'inin Pankobirliğe üye oldukları tespit edilmiştir. Üreticilerin 10'u Bal Üreticileri Birliğine 9'u ise Süt Üreticileri Birliğine üyedir.

Üreticilerin tarımsal örgüte üye olması hem girdi maliyeti hem de ürün pazarlaması açısından önemli bir olgudur. Üyelik sayesinde kamunun, bilhassa Tarım ve Orman Bakanlığının yılın periyodik dönemlerinde üretime bağlı maddi veya girdi maliyetini azaltmak için verdiği tohum, gübre vb. uygun fiyat veya hibe şeklinde ki destekler çiftçilere avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca, bağlı bulundukları kooperatif, birlik sayesinde üretilen ürünlerin kolayca uygun fiyata pazarlandığından çiftçilerin üretim sonucunda pazarlama endişelerini gidermektedir.

Analizde Ki-Kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi 0,001 olarak saptandığı ve 0,05'ten küçük olduğu için üreticilerin tarımsal kredi kaynakları ile tarımsal kredi kullanma durumları arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Tablo 42. Üreticilerin Tarımsal Örgüte/Birliğe Üye Olma Durumu

TARIMSAL ÖRGÜT VE BİRLİKLER	TARIMSAL ÖRGÜTE/ BİRLİĞE ÜYE OLMA DURUMU		Kişi Sayısı	Yüzde %
	Evet	Hayır		
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	0	0	0	0
Tarım Kredi Kooperatifi	100	0	100	80
Pankobirlik	6	0	6	4,8
Üretici Birliği	19	0	19	15,2
Yetiştirici Birliği	0	0	0	0
Toplam	**125***	**0**	**125***	**100,0**

(P<0,05, P=0,001, İstatistiksel olarak anlamlı)

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı örnekleme hacmini geçmektedir.

Üreticilerin tarım danışmanlarına ilişkin değerlendirmeleri

Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarına yönelik değerlendirmeleri arasında yer alan konular; tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda bilgili olma durumu, tarımsal danışmanlık hizmeti alma durumu, tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda eğitime katılma durumu, tarım danışmanlarıyla görüşme sıklığı, tarım danışmanlarıyla görüşme yerleri, tarım danışmanlarıyla yardım alınan konular, tarım danışmanını değerlendirme ve yeterli bulma durumu, tarım danışmanlarının üreticilere fayda sağladığı alanlar, aynı tarım danışmanı ile çalışma durumu, tarım danışmanlarına soruları ulaştırma durumu, tarım danışmanlarını yeniliğe açık bulma durumu, tarım danışmanından memnun olma durumu ve tarım danışmanını değiştirmeyi düşünme durumları başlıkları altında incelenmiştir.

Tablo 43'de anket çalışmasına katılan üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda bilgili olma ve danışmanlık hizmeti alma durumları gösterilmiştir. Üreticilerin %96'sı tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda yeterli bilgisi olduğunu söylerken %4' ü konu hakkında bilgili fakat bilgisinin yeterli olmadığını söylemiştir. Üreticilerin tamamı tarımsal danışmanlık hizmeti aldığını söylemiştir.

Tablo 43. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Bilgili Olma ve Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Bilgili Olma Durumu	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Yok	0	0,0
Kısmen	4	4,0
Yeterli	96	96,0
Toplam	**100**	**100,0**
Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu	**Kişi Sayısı**	**Yüzde**
Evet	100	100,0
Hayır	0	0,0
Toplam	**100**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda bilgili olduğu yıl sayısına bakıldığında üreticilerin %66'sının 7 ve daha fazla yıl, %16'sının 6 yıl ve %10'unun da 5 yıl bilgisi olduğunu tespit edilmiştir. (Tablo 44).

Tablo 44. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Bilgili Olduğu Yıl Sayısı

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Kaç Yıldır Bilginiz Var?	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
1	0	0,0
2	0	0,0
3	1	1,0
4	7	7,0
5	10	10,0
6	16	16,0
7 yıl ve daha fazla	66	66,0
Toplam	**100**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda bilgiyi aldıkları yere bakıldığında üreticilerin %97'sinin ziraat odasından, %93'ünün tarım danışmanlarından ve %33'ünün de internetten bilgi aldıklarını söylemiştir (Tablo 45).

Tablo 45. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Bilgi Aldıkları Yer

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Bilgi Alınan Kaynaklar	Kişi Sayısı	Yüzde
Televizyon	0	0
Gazete/Dergi/Broşür	3	1,21
İnternet	33	13,36
Tarım Müdürlüğü	3	1,21
Arkadaş/Komşu	0	0
Ziraat Odası	97	39,27
Kooperatif ve Birlik	18	7,28
Tarım Danışmanı	93	37,65
Toplam	**247***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı örnekleme hacmini geçmektedir.

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda eğitime katılma durumlarına bakıldığında üreticilerin %24'ünün eğitime katıldığı, %76'sının ise eğitime katılmadıkları tespit edilmiştir. Eğitime katılan üreticilerin eğitimlerden fayda görme durumlarına bakıldığında; 24 üreticinin %95,83'ünün eğitimleri faydalı bulduğu, %4,17'sinin eğitimi faydalı bulmadığı tespit edilmiştir (Tablo 46).

Tablo 46. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Eğitime Katılma ve Faydasını Görme Durumları

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Konusunda Eğitime Katılma Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde %
Evet	24	24,0
Hayır	76	76,0
Toplam	**100**	**100,0**
Tarımsal Yayım Ve Danışmanlık Konusunda Eğitime Katılanların Fayda Görme Durumu	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet	23	95,83
Hayır	1	4,17
Toplam	**24**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanı ile görüşme sıklığı değerlendirildiğinde, üreticilerin tamamının ayda 1 defa görüştükleri tespit edilmiştir (Tablo 47). Yönetmeliğe bakıldığında üreticilerin mevcut işletme yapılarına göre tarım danışmanları ile yılda 15 kez görüşmeleri gerekmektedir. Çiftçiler danışmanlarını, çağırdıkları zamanda onları kırmayıp görüşmeye geldiklerini veya telefonla sorunlarını çözdüklerini ifade etmiştir. Bu durum danışmaların üreticilerle yıllık görüşme sıklığının ek görüşmelerle tamamlanarak uygun olduğunu göstermektedir.

Antalya'da yürütülen bir çalışmada üreticilerin tarım danışmanları ile görüşme sıklıklarının; %45'inin haftada bir, %35'inin 15 günde bir, %20'sinin ayda bir olduğu belirtilmiştir (Cengiz 2018). Tarım danışmanları yönetmelikte uygun olarak üreticilerle görüştükleri tespit edilmiştir.

Tablo 47. Üreticilerin Tarım Danışmanı İle Görüşme Sıklığı

Tarım Danışmanı İle Görüşme Sıklığı	Kişi Sayısı	Yüzde %
Her Gün	0	0,0
Haftada 3-4 Kez	0	0,0
Haftada 1 Kez	0	0,0
15 Günde 1 Defa	0	0,0
Ayda 1 Defa	100	100,0
Toplam	**100**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanları ile görüşme yaptığı yerler değerlendirildiğinde; üreticilerin %64,9'unun ziraat odalarında, %33,12'sinin tarla ziyaretlerinde, %1,98'inin de ev ziyaretlerinde görüşme yaptıkları tespit edilmiştir (Tablo 48).

Mardin ilinde yürütülen çalışmada üreticilerin tarım danışmanları ile daha çok tarla ziyaretinde ve ofislerinde görüşme yaptıkları tespit edilmiştir (Derman 2010). Bu durumda üreticilerin tarla çalışmaları sırasında uygulamalı olarak öğrendikleri bilgilerin daha kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 48. Üreticilerin Tarım Danışmanı İle Görüşme Yaptığı Yerler

Tarım Danışmanları İle Görüşme Yapılan Yerler	Kişi Sayısı	Yüzde %
Tarla Ziyaretlerinde	50	33,12
Ev Ziyaretlerinde	3	1,98
Köy Kahvelerindeki Toplantılarda	0	0,0
Ziraat Odalarında	98	64,9
Toplam	**151***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı örnekleme hacmini geçmektedir.

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarından bilgi ve yardım aldığı konular değerlendirildiğinde; üreticilerin %34,83'ünün tarımsal desteklemeler, %31,96'sının bitkisel üretim, %18,03'ünün ise hayvansal üretim konularında bilgi aldıkları tespit edilmiştir (Tablo 49).

Tablo 49. Üreticilerin Tarım Danışmanlarından Bilgi ve Yardım Aldığı Konular

Tarım Danışmanlarından Bilgi ve Yardım Alınan Konular	Kişi Sayısı	Yüzde
Her Konuda	11	4,5
Bitkisel Üretim	78	31,96
Hayvansal Üretim	44	18,03
Tarım Makinaları	19	7,78
Tarımsal Desteklemeler	85	34,83
Kırsal Sosyoloji	4	1,63
Çevre	3	1,22
Toplam	**244***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı örnekleme hacmini geçmektedir.

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarını yeterli bulma durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %85'inin tarım danışmanlarını yeterli bulduğu, %15'inin tarım danışmanlarını kısmen yeterli buldukları tespit edilmiştir. Tarım danışmanlarını kısmen yeterli bulan 15 kişinin danışmanlarla görüşme sıklığının az olması ve bazı sorunlarına çözüm bulunamamasından bu kanaate vardıkları tespit edilmiştir. (Tablo 50).

Tablo 50. Üreticilerin Tarım Danışmanlarını Yeterli Bulma Durumu

Tarım Danışmanlarını Yeterli Bulma Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde %
Yeterli	85	85,0
Kısmen Yeterli	15	15,0
Yeterli Değil	0	0,0
Toplam	**100**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarını değerlendirmesi durumuna bakıldığında; üreticilerin %66'sının tarım danışmanlarına ilettikleri sorunların çoğuna çözüm bulduğu, %29'unun tarım danışmanlarına ilettikleri tüm sorunlara çözüm bulduğu, %5'inin de tarım danışmanlarına ilettikleri sorunların bir kısmına çözüm bulduğu tespit edilmiştir (Tablo 51).

Bir üreticinin danışmanına ilettiği sorunlara çözüm bulabiliyor olması danışmanının mesleki bilgisine güveniyor olduğunu, verdiği tavsiyeleri ve yönlendirmeleri dikkate alacağını göstermektedir. Genel olarak danışmanlar üreticilerin sorunlarına çözüm bulduğu için üreticilerle aralarında iletişimi kuvvetli bir güven bağı oluştuğu söylenebilir.

Tablo 51. Üreticilerin Tarım Danışmanlarını Değerlendirmeleri

Tarım Danışmanınızı Değerlendiriniz	Kişi Sayısı	Yüzde %
İlettiğim tüm sorunlara çözüm buldu	29	29,0
İlettiğim sorunların çoğuna çözüm buldu	66	66,0
İlettiğim sorunların bir kısmına çözüm buldu	5	5,0
İlettiğim sorunların hiçbirine çözüm bulamadı	0	0,0
Toplam	**100**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarının fayda sağladığı konular değerlendirildiğinde; üreticilerin %22,3'ünün desteklemeler, %18,22'sinin sulama, %17,74'ünün de gübreleme konularında fayda sağladıkları tespit edilmiştir (Tablo 52).

Tablo 52. Üreticilere Tarım Danışmanlarının Fayda Sağladığı Konular

Tarım Danışmanlarının Fayda Sağladığı Konular	Kişi Sayısı	Yüzde
Tohumculuk	2	0,47
Gübreleme	74	17,74
Hasat-Harman	0	9,59
Hayvan Besleme	41	9,83
Tarım Alet ve Makineleri	9	2,15
Toprak Hazırlığı	15	3,59
Zirai Mücadele	34	8,15
Damızlık Hayvan Seçimi	9	2,15
Hayvan Hastalıkları	14	3,35
Desteklemeler	93	22,3
Toprak Analizi	4	0,95
Sulama	76	18,22
Hayvan Bakımı	5	1,19
Sürü Yönetimi	1	0,23
Toplam	**377***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı örnekleme hacmini geçmektedir.

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanları ile çalışma sıklığı durumu değerlendirildiğinde; üreticilerin %89'unun aynı danışman ile çalıştığı, %11'inin aynı danışmanla çalışmadığı, değiştirdiği tespit edilmiştir (Tablo 53).

Tablo 53. Üreticilerin Tarım Danışmanları İle Çalışma Sıklığı

Tarım Danışmanları İle Çalışma Sıklığı	Kişi Sayısı	Yüzde %
Hep aynı danışman ile çalışırım	89	89,0
Sürekli olarak çalıştığım danışman yok, değişmekte	11	11,0
Toplam	**100**	**100,0**

Tablo 54'de anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarına sorunlarını iletme durumu değerlendirildiğinde; üreticilerin %70,92'sinin sorunlarını kendilerinin tespiti ile iletildiği, %41'inin ise danışmanının fark etmesi ile tespit edildiği belirlenmiştir.

Tablo 54. Üreticilerin Tarım Danışmanlarına Sorunlarını İletme Durumları

Tarım Danışmanlarına Sorunları İletme Durumları	Kişi Sayısı	Yüzde %
Kendim iletirim	100	70,92
Danışmanım fark eder	41	29,07
Köy muhtarı aracılığı ile iletirim	0	0,0
Önder çiftçi aracılığı ile iletirim	0	0,0
Toplam	**141***	**100,0**

*Çoklu yanıt olduğu için toplam sayı örnekleme hacmini geçmektedir.

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarının yeniliği takip etme durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %98'inin danışmanların yenilikleri takip ettiğini, %2'sinin yeniliği takip etmediğini belirttiği tespit edilmiştir. Üreticilerin danışmanlarının yeniliğe açık olma durumları değerlendirildiğinde; %96'sının yeniliğe açık olduğunu, %4'ünün de yeniliğe açık olmadığını belirttiği tespit edilmiştir. Tarım danışmanlarının yeniliğe açık olduğunu düşünen üreticilerin bu yeniliklerden yararlanma durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %93,75'inin faydalandığı, %6,25'inin faydalanamadığı tespit edilmiştir (Tablo 55).

Tablo 55. Üreticilerin Tarım Danışmanlarının Yeniliği Takip Durumu, Yeniliğe Açık Olma Durumu ve Bu Yeniliklerden Faydalanabilme Durumu

Tarım Danışmanınızın Yenilikleri Takip Ettiğini Düşünüyor musunuz?	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet	98	98,0
Hayır	2	2,0
Toplam	**100**	**100,0**
Tarım Danışmanınızın Yeniliklere Açık Olduğunu Düşünüyor musunuz?	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet	96	96,0
Hayır	4	4,0
Toplam	**100**	**100,0**
Tarım Danışmanınızın Yeniliklere Açık Olduğunu Düşünüyorsanız Bu Yeniliklerden Faydalanıyor musunuz?	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet	90	93,75
Hayır	6	6,25
Toplam	**96**	**100,0**

Tablo 56'da anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarından memnun olma ve memnun olmama durumları gösterilmiştir. Üreticilerin %91'inin memnun olduğu, %9'unun memnun olmadığı tespit edilmiştir. Üreticilerin tarım danışmanlarından memnun olmama sebebi ise %47,36'sının görüşme sıklığının az olması, %21,05'inin sorunlarına çözüm bulmada sıkıntı yaşadığı, %15,78'inin danışmanını yetersiz bulduğu, %15,78'inin de iletişim sıkıntısı yaşadığı nedenleri tespit edilmiştir.

Amasya'da yürütülen çalışmada üreticilerin danışmanlarından memnuniyet durumuna bakıldığında; %85,2'sinin memnun olduğu, %9,9'u az miktarda memnun olduğu ve %4,9'unun memnun olmadığı belirlenmiştir (Kavukçu 2018). Memnun olmama ya da az memnun olma nedenleri ise görüşme sıklığının az olması olarak tespit edilmiştir.

Elde edilen verilere göre üreticiler genel olarak tarım danışmalarından memnundur denilebilir.

Tablo 56. Üreticilerin Tarım Danışmanlarından Memnun Olma ve Memnun olmama Durumları

Tarım Danışmanınızdan Memnun musunuz?		**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet		91	91,0
Hayır		9	9,0
	Toplam	**100**	**100,0**
Tarım Danışmanınızdan Memnun Olmama Nedenleriniz?		**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Görüşme sıklığımız çok az		9	47,36
İletişim sıkıntısı yaşıyorum		3	15,78
Sorunlarıma çözüm bulmada sıkıntı yaşıyorum		4	21,05
Danışmanımı yetersiz buluyorum		3	15,78
	Toplam	**19**	**100,0**

Anket çalışmasına katılan üreticilerin tarım danışmanlarını değiştirmeyi düşünme durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %91'inin değiştirmek istemediği, %9'unun tarım danışmanını değiştirmek istediği tespit edilmiştir (Tablo 57).

Tablo 57. Üreticilerin Tarım Danışmanlarını Değiştirmeyi Düşünme Durumları

Tarım Danışmanınızı Değişmeyi Düşündünüz mü?	**Kişi Sayısı**	**Yüzde %**
Evet	9	9,0
Hayır	91	91,0
Toplam	**100**	**100,0**

Üreticiler danışmanlık hizmeti almaya başladıktan sonra birçok üründe (buğday, arpa, çavdar ve şeker pancarı) verim ve buna bağlı olarak gelir artışı sağlanmıştır. Bununla birlikte danışmanların önerisi üzerine üreticilerin hatalı yaptıkları tarımsal uygulamalarından vazgeçtikleri tespit edilmiştir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Bu çalışma Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanlarının mesleki deneyim ve faaliyetlerinin, tarımsal yayım stratejilerinin, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi, üreticilerin hizmet aldıkları tarım danışmanları ile ilişkilerini ve yaşadıkları sorunları tespit edip, çözümü için önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Erzurum ilinde hizmet veren tarım danışmanları ve üreticiler ile yüz yüze yapılan anket çalışması ile elde edilen bulgular özet şeklinde verilmiştir.

Tarım danışmanlarına ilişkin sonuçlar

Erzurum'daki tarım danışmanları bireysel olarak ziraat oda ve birliklerde çalışarak tarımsal yayım hizmeti vermektedir. Hizmet veren tarım danışmanlarının anket sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tarımsal yayım ve danışmanlık sisteminin amacı; ülke düzeyinde etkin ve verimli tarımsal danışmanlık sistemi oluşturarak, istihdamın artmasına yardımcı olmak, ürün çeşitliliği ve kalitesinin iyileşmesini sağlamak, tarladan sofraya gıda güvenirliğini hizmeti sunmak, tarımsal işletme sahiplerinin bilgilendirme konusundaki her safhada ihtiyaçlarının karşılanmasına ve desteklenmesine katkıda bulunmaktır.

Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinde Erzurum ilinde toplam 10 tarım danışman etkin olarak faaliyet göstermektedir. Bölgedeki tarım danışmanlarına bakıldığı zaman %80'inin kadın %20'sinin ise erkek olduğunu görülmektedir. Bu araştırmada da elde edilen verilere göre bölgede kadın tarım danışmanlarının oransal olarak erkek tarım danışmanlarından fazla olduğu göstermektedir.

Tarım danışmanlarının %70'ini 30-50 yaş arası kişiler oluşturmakta, bu da tarım danışmanlarının genç ve dinamik bir yapıda olduğunu göstermektedir. Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri ile birlikte ilk deneyimlerini tarım danışmanlığı sektöründe elde edebilecek dinamik bir yapı görülmektedir. Tarım danışmanlarının %10'luk kısmı ise emekli olduktan sonra tarım danışmanlığı yapmaya başlamıştır.

Tarım danışmanlarının ikametgâh yerleri, tarımsal yayım faaliyetinin kırsal alana ulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tarım danışmanlarının %30'u şehir merkezinde %70'i ise ilçe merkezinde ikamet etmektedir.

Erzurum ilinde görev yapan tarım danışmanlarının eğitim durumu incelendiğinde ise %60'ı lisans, %40'ı yüksek lisans derecesine sahiptir. Tarım danışmanlarının lisans mezuniyet programları incelendiğinde, yaklaşık %50'sinin bitkisel üretim alanındaki bölümlerden mezun olduğu görülmektedir. Diğerleri ise tarım ekonomisi, hayvancılık ve tarımsal yapılar ve sulama gibi genel bölümlerden mezun kişilerdir.

Erzurum ilindeki tarım danışmanlarına gelişmelerine katkı sağlayacak son 2 yıl içinde bir eğitime katılıp katılmadıkları sorulmuş buna göre %100'ünün cevabı evet katıldım olmuştur.

Erzurum ilinde hizmet verilmesi gereken üretici özellikleri incelenmiş ve tarım danışmanları 60 kişi olan üretici sayısının fazla olduğunu düşünmüş ve üretici sayısının 42 kişi olmasını istemişlerdir. Üretici başına; sulu arazi miktarı 100 dekar, kuru arazi miktarı 80 dekar, büyükbaş hayvan sayısı 16 adet ve küçükbaş hayvan sayısı 41 adet olarak belirlenmiştir.

Tarım danışmanlarına çalıştıkları çiftçileri belirleme şekilleri sorulmuş ve %25,64'ü çalıştıkları üreticileri tanıdıkları köylerden seçerek belirlediklerini, %20,51'i yönetmelikteki kriterlere uygun seçtiğini ve %17,95'i ise kendi uzmanlık alanlarıyla uğraşan üreticileri seçtiklerini belirtmiştir.

Tarım danışmanlarının çalıştıkları çiftçiler ile görüşme sıklığına bakıldığında %38,46'sı 15 günde bir defa, %38,46'sı ayda 1 defa ve %23,07'si çiftçi çağırdığı zaman üreticilerle görüştüklerini belirtmiştir. Tarım danışmanlarının çalıştıkları çiftçiler ile görüşme yerlerine gelince %28,57'si tarla ziyaretlerinde ve yine %28,57'si çiftçiler ofise geldiklerinde görüştüklerini, %22,85'i çiftçi isteği doğrultusunda, %17,14'ü ev ziyaretlerinde, %2,85'i çiftçilerle köy kahvelerindeki toplantılarda görüştüklerini söylemişlerdir.

Tarım danışmanlarına üreticilerin sorunlarının ulaşma şekillerine bakıldığında %80'i çiftçilerin bizzat kendileri tarafından sorunlarının iletildiğini, %20'si de kendi gözlemleri sırasında belirlendiğini belirtmişlerdir.

Tarım danışmanları kendilerine iletilen sorunları daha çok kendileri çözdüklerini belirtmişlerdir (%43,47). Bunun yanı sıra konu uzmanına danışırım diyenlerin oranı da yüksektir (%39,13). Tarım İl/İlçe Müdürlüğüne iletir, oradan çözüm bulurum diyenler %13,04 iken, araştırma kuruluşuna iletir, oradan çözüm bulurum diyenlerin yüzdesi ise %4,34'dür.

Üreticilerin tarım danışmanlarından öğrenmek istediği öncelikli konular arasında sırasıyla bitkisel ürün yetiştiriciliği ve tarımsal destekler %15,5; bitki koruma ve organik

tarım %11,11 ve ürün çeşit seçimi, gübre ve gübreleme teknikleri %9,72 şeklinde sıralanmaktadır.

Tarım danışmanlarının %90'ı hep aynı üreticilerle çalışıp değiştirmediğini %10'u ise sürekli çalıştığı üreticiler olduğunu ama genelde üreticilerin değiştiğini belirtmiştir. Yine tarım danışmanlarının %70'i çoğunlukla aynı mahalle ile çalıştıklarını, %20'si hep aynı mahalle ile çalıştıklarını ve %10'u da sürekli çalıştığı mahalleler olduğunu ama genelde mahallelerin değiştiğini belirtmiştir.

Erzurum ilindeki tarımın temel sorunları değerlendirildiğinde tarım danışmanları üretici bilinçsizliği ve yeniliklere kapalılık sorununu en önemli sorun olarak belirtirmiş ardından bilinçsiz gübreleme, sulama teknikleri sorunu ve olumsuz iklim koşulları da temel sorunlar arasında önem taşımaktadır.

Tarım danışmanlarının ilgili yönetmeliği yeterli bulma durumları sorulduğunda; %70'i ilgili yönetmeliği kısmen yeterli bulmakta iken %20'si kesinlikle yeterli bulmuş, %10'u ise yeterli bulmamıştır. Danışmanların ilgili yönetmeliği kısmen yeterli bulup ve yeterli bulmama nedenlerine bakıldığında ise; hizmet verilen çiftçi sayısının fazla ve danışman sayısının az olması, ücretlerin az olması, danışman haklarının genişletilmemesi, desteklemenin olmaması ve danışmanlığın zorunlu hale gelmemesi şeklinde sıralanmaktadır.

Tarım danışmanlarının en çok eksikliğini hissettikleri eğitim konuları incelendiğinde; %23,3'ü üreticilerdeki eğitim eksikliği, %20'si hayvancılık, %16,7'si hayvan hastalıkları, %13,3'ü yabancı dil, %10'u pazarlama, %10'u iletişim sorunu ve %6,7'si bitki koruma şeklinde sıralanmaktadır.

Tarım danışmanlarının en çok eğitim almak istedikleri konular öncelik sırasına göre; %25'i desteklemeler, %20'si meslek geliştirme, %17,5'i proje hazırlama, %15'i hayvancılık, %7,5'i bitki koruma, %7,5'i ilaçlama, %5'i gübreleme ve %2,5'i ise bitkisel üretim şeklinde sıralanmaktadır.

Erzurum ilinin tarımsal yayım çalışmalarında soğuğa dayanıklı bitki çeşitleri ile iklim değişikliğine uyum gibi konular öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Erzurum ilinde çalışan tarım danışmanlarının özellikle sulama konusunda bitki su ihtiyacını dikkate alan programlar hazırlaması beklenmektedir. İldeki tarım danışmanlarına bitki su ihtiyacına göre sulama programları yapabilme durumları sorulmuş ve tarım danışmanlarının %70'i program yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bitki su ihtiyacına göre program yapabilen tarım danışmanları bu programı patates, mısır, yonca ve buğday üzerinde uygulamıştır. Her bir sulama

uygulamasında bir ürün için yaklaşık olarak 100-150 mm su verilmiştir. Bu program uygulanarak yeterli su tüketimi ve su tasarrufu sağlandığı tespit edilmiştir.

Tarım danışmanlarının yaptıkları iş hakkındaki düşüncelerine bakıldığında; %80'i yaptıkları işi başarı duygusu veren bir faaliyet olarak görmekte, %60'ı yaptıkları işi iyi görmekte, %60'ı yaptıkları işi yararlı olarak görmekte, %30'ü yaptıkları işi saygın olarak gördüklerini belirtmiştir. Genel olarak Erzurum ilindeki tarım danışmanlarının iş hayatları hakkındaki düşüncelerine baktığımızda da %90'ı işi iyi bulmakta, %80'i işi hoş, zevkli ve çoğundan iyi bulmakta ve %60'ı işi kabul edilebilir bulduğunu belirtmiştir.

Tarım danışmanlarının yaptıkları işe karşılık aldıkları ücret hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Erzurum ilindeki tarım danışmanlarının %90'ı yapılan iş için ücreti yetersiz bulmakta, %80'i ise işinin garantisi olmadığını düşünmektedir. Kadın danışmanların %100'ü aldıkları ücreti günlük harcamalar için yeterli bulmamakta, aynı durumdaki erkek danışmanların oranı ise %50 olarak belirlenmiştir. Ücret yetersizliği ve ülkedeki genel ekonomik durumun kötü olması danışmanların çalışma şevklerini olumsuz etkilemektedir.

Üreticilere ilişkin sonuçlar

Bu çalışma için Erzurum ilinde tarımsal danışmanlık hizmeti alan mahallelerdeki 100 üretici ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Çalışmaya katılan üreticilerin anket sonuçları aşağıda verilmiştir.

Bu çalışmada yer alan üreticilerin %10'u il merkezinde, %90'ı ise ilçe merkezlerindeki ÇKS'ye kayıtlı çiftçilerden oluşmaktadır. Danışmanlık hizmeti alan ve anket çalışmasına katılan üreticilerin cinsiyet durumuna bakıldığında çiftçilerin tamamını erkek olduğu tespit edilmiştir. Üreticilerin cinsiyet dağılımının dengeli olmaması kadın üreticilerin tarımsal üretime katılım yapmaları yönünde desteklenmesi elzemdir. Çalışmada ki çiftçilerin yaşları 25 ile 71 arasında değişmekle birlikte yaş ortalamaları 48,9'dur.

Üreticilerin eğitim durumu incelendiğinde %45'i lise, %20'si orta öğretim, %16'sının ise lisans mezunu olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe danışmanlarla olan iletişimleri, faydalanabilmeleri, bilgi alışverişi sıklığı, yenilikleri benimseme durumları ve beklentilerinin karşılanabilmesi doğru orantılı olarak artmaktadır.

Üreticilerin hanelerindeki kişi sayısı en fazla %41 ile 4 kişi, ikinci olarak %29'u ile 5 kişi yaşadığı bulunmuştur. Üreticilerin hanelerinde yaşayan ortalama fert sayısı yaklaşık 4 civarındadır. Türkiye'de bir evde ortalama 3,45 kişi yaşadığına göre üreticilerin evlerinde yaşayan fert sayısı Türkiye ortalamasına paraleldir.

Üreticilerin %38'inin sosyal güvencesi olduğunu halde %62'sinin sosyal güvencesi yoktur. Sosyal güvencesi olan üreticilerin %47,36'sının Tarım Bağ-Kur'a, %31,57'sinin SGK'ye ve %21'inin de Emekli Sandığına tabi oldukları tespit edilmiştir. Üreticilerin %18'i SGK Kurumundan emekli olduğu halde %82'sinin SGK Kurumuna bağlı veya harici hayatlarını idame ettikleri tespit edilmiştir.

Üreticilerin %42'si aylık 2000-4000 TL, %39'u aylık 4000-8000 TL ve %19'u aylık 8000 TL'den fazla geliri olduğunu söylemiştir. Aylık gelirin tarımsal faaliyetlerden elde edilen kısmına bakıldığında; üreticilerin %67'sinin gelirlerinin neredeyse tamamını, %18'inin dörtte üçünü, %14'ünün ise yarısını veya daha azını tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarım dışı faaliyette bulunma durumları incelendiğinde %16'sı ilaveten tarım dışı faaliyette bulunduklarını belirtirken, %84'ü sadece tarımla uğraştığını belirtmiştir. Hem tarımsal üretimde bulunup hem de tarım dışı faaliyette bulunan 16 üreticinin %50'sinin özel sektör çalışanı, %37,5'inin kamu çalışanı ve %12,5'inin ise esnaf olduğu tespit edilmiştir.

Büyükbaş hayvancılık yapma durumları incelendiğinde, üreticilerin tamamının %58'inin büyükbaş hayvancılık yaptığı tespit edilmiştir. Büyükbaş hayvancılık yapan 58 kişinin ortalama 6,7 büyükbaş hayvana sahip olduğu belirlenmiştir. Küçükbaş hayvancılık yapma durumlarına bakıldığında, üreticilerin %10'unun ise küçükbaş hayvancılık yaptığı tespit edilmiştir. Küçükbaş hayvancılık yapan 10 kişinin ortalama 45 küçükbaş hayvana sahip olduğu belirlenmiştir. Arıcılık yapma durumları incelendiğinde üreticilerin %2'sinin arıcılık yaptığı tespit edilmiştir. Arıcılık yapan 2 kişi ortalama 41 kovan sayısına sahiptir. Araştırmaya katılan üreticilerin büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve arıcılık dışında başka bir hayvancılık faaliyetinde bulunmadıkları belirlenmiştir.

Tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda bilgili olma durumları değerlendirildiğinde üreticilerin %96'sı tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda yeterli bilgisi olduğunu söylerken %4'ü konu hakkında bilgilerinin yeterli olmadığını söylemiştir.

Üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda bilgili olduğu yıl sayısına bakıldığında üreticilerin %66'sının 7 ve daha fazla yıl, %16'sının 6 yıl ve %10'unun da 5 yıldır bu bilgiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda bilgiyi aldıkları yere bakıldığında üreticilerin %97'sinin ziraat odasından, %93'ünün tarım danışmanlarından ve %33'ünün de internetten bilgi edindikleri belirlenmiştir.

Üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık konusunda eğitime katılma durumlarına bakıldığında üreticilerin %24'ünün eğitime katıldığı, %76'sının ise eğitime katılmadıkları tespit edilmiştir. Eğitime katılan üreticilerin eğitimlerden fayda görme durumlarına bakıldığında; 24 üreticinin %95,83'ünün eğitimleri faydalı bulduğu, %4,16'sının faydalı bulmadığı tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarım danışmanı ile görüşme sıklığı değerlendirildiğinde, üreticilerin tamamının ayda 1 defa görüştükleri tespit edilmiştir. Üreticilerin tarım danışmanları ile görüşme yaptığı yerler değerlendirildiğinde; üreticilerin %64,4'ünün ziraat odalarında, %33,11'inin tarla ziyaretlerinde, %1,98'inin de ev ziyareti sırasında görüşme yaptıkları tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarım danışmanlarından bilgi ve yardım aldığı konular değerlendirildiğinde; üreticilerin %34,83'ünün tarımsal desteklemeler, %31,96'sının bitkisel üretim, %18,03'ünün ise hayvansal üretim konusunda bilgi aldıkları tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarım danışmanlarını yeterli bulma durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %85'inin tarım danışmanlarını yeterli bulduğu, %15'inin tarım danışmanlarını kısmen yeterli buldukları tespit edilmiştir. Tarım danışmanlarını kısmen yeterli bulan 15 kişinin danışmanlarla görüşme sıklığının az olması ve bazı sorunlarına çözüm bulunamamasından bu kanaate vardıkları tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarım danışmanlarını değerlendirmesi durumuna bakıldığında; üreticilerin %66'sının tarım danışmanlarına ilettikleri sorunların çoğuna çözüm bulduğu, %29'unun tarım danışmanlarına ilettikleri tüm sorunlara çözüm bulduğu, %5'inin de tarım danışmanlarına ilettikleri sorunların bir kısmına çözüm bulduğu tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarım danışmanlarından en çok fayda sağladığı konuların; %22,3 ile desteklemeler, %18,22 ile sulama, %17,74 ile de gübreleme olduğu tespit edilmiştir.

Üreticilerin tarım danışmanlarına sorunlarını iletme durumu değerlendirildiğinde; üreticilerin %70,92'sinin sorunlarını kendilerinin tespiti ile ilettiği, %41'inin ise danışmanın fark etmesi ile tespit edildiği belirlenmiştir.

Tarım danışmanlarının yeniliği takip etme durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %98'inin danışmanların yenilikleri takip ettiğini, %2'sinin yeniliği takip etmediğini belirttiği tespit edilmiştir. Üreticilerin danışmanlarının yeniliğe açık olma durumları değerlendirildiğinde; %96'sının yeniliğe açık olduğunu, %4'ünün de yeniliğe açık olmadığını belirttiği tespit edilmiştir. Tarım danışmanlarının yeniliğe açık olduğunu düşünen üreticilerin

bu yeniliklerden yararlanma durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %93,75'inin faydalandığı, %6,25'inin faydalanamadığı tespit edilmiştir.

Tarım danışmanlarından memnun olma ve olmama durumları değerlendirildiğinde üreticilerin %91'inin memnun olduğu, %9'unun memnun olmadığı tespit edilmiştir. Üreticilerin tarım danışmanlarından memnun olmama sebepleri arasında; %47,36'sının görüşme sıklığının az olması, %21,05'inin sorunlarına çözüm bulmada sıkıntı yaşadığı, %15,78'inin danışmanını yetersiz bulduğu, %15,78'inin de iletişim sıkıntısı yaşadığı tespit edilmiştir.

Tarım danışmanlarını değiştirmeyi düşünme durumları değerlendirildiğinde; üreticilerin %90'ının değiştirmek istemediği, %10'unun tarım danışmanını değiştirmek istediği tespit edilmiştir.

Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgularla mevcut problemlerin çözümlerine ilişkin öneriler aşağıda yer almaktadır.

Üreticilerin ifadelerine göre danışmanlar mezun oldukları bölüm harici alanlarda yönlendirme ve bilgilendirmede etkili olamadıklarından, yapılacak planlamalarda ihtiyaç alanına göre daha etkili olacak danışmanların yönlendirilmesi sağlanmalıdır.

Danışman başına düşen mahalle sayısının çok olması ve tarım danışmanlarının mahalleler arası ulaşımı kolaylaştıracak araçları olmadığı için danışmanların sorumlu oldukları mahalle sayıları azaltılmalı ve araç temin edilmelidir.

Tarım danışmanları ve üreticiler kendilerini eksik gördükleri alanlarda bilgi ve becerilerini artırmak için Tarım ve Orman Bakanlığının düzenlediği hizmet içi eğitim programlarına davet edilmeli, harcırahları Bakanlıkça karşılanmalıdır.

Tarım danışmanlarının üreticilere daha faydalı olabilmeleri için güncel konuları ve yenilikleri takip edebilmesi amacıyla araştırma kuruluşları ve üniversiteler ile olan ilişkileri güçlendirilmelidir.

Tarım danışmanı belirlenmesinde teknik ve teorik becerisine göre çalışılan alanın tarımsal yapısı ve çiftçi talepleri göz önünde bulundurulmalıdır. Tarım danışmanları göreve başlamadan önce hizmet sunacağı alanın tarımsal yapısına göre temel eğitime tabi tutulmalıdır.

Çevre dostu teknolojilerin, iyi tarım uygulamalarının, danışmanlık sistemine adapte edilmesi sağlanmalı, uygun teşviklerle süreç desteklenmelidir.

Sistemde yer alan yayımcı ve danışmanların yaşam standartlarını yükseltici teşvikler sağlanmalı ve kendilerini geliştirmelerine imkân sağlanmalıdır.

Tarım danışmanları kendi uzmanlık alanı haricindeki ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiye ulaşabilmeli ve bu bilgilerin güncel olmasına dikkat etmelidir. Özellikle yıl içerisinde yapılması gerekenleri tespit etmeli ve mevsimsel şartlarını göz önüne alarak planlamalar yapmalıdır.

Danışmanların bazıları yönetmelikteki görüşme sıklığını fazla bulmuş, bazıları ise yersiz bulmuştur. Ayrıca görüşme sıklığının iklim şartlarına göre değişebildiği de belirlenmiştir. Bu nedenle görüşme sıklığının danışman ve çiftçi tarafından belirlenmesi daha verimli çalışmaların oluşmasını sağlayabilir.

Tarım danışmanlığının yaygınlaştırılması, bu konuda çiftçilerin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Problemler, öncelikler çiftçi-yayımcı-danışman işbirliği ile belirlenmeli ve çözümler geliştirilmelidir.

Tarımsal yayım hizmetlerinde çiftçi temsilcileri de yer almalı, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından örgün eğitim öğretim müfredatı içerisinde tarımla ilgili derslere yer verilmeli, tarımla ilgili meslek liseleri desteklenmeli, sayıları artırılmalı, ziraat ve veteriner fakültelerine girişte ek puan verilmesi yönünde Milli Eğitim Bakanlığı'na öneri sunulmalıdır.

Danışmanların kaygılanmasına neden olan en önemli konu sözleşmeli çalışıyor olmalarıdır. Bu durumun çalışma şartlarını olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Kadro verilir ise danışmanların daha etkin ve verimli çalışacağı söylenebilir.

Çiftçi aileden olup ta ziraat eğitimi alan gençlerin kendi mahallelerinde görev yapmaları özendirilmelidir. Ayrıca, önder çiftçilerin kendi köylerinde tarım yapmaları için teşvik edici tedbirler alınmalıdır.

Tarım danışmanları tarafından yürütülen yayım çalışmaları bir bütün olarak ele alınmalıdır. Yayım çalışmaları işletmenin yararına olacak pazarlama, kredi ve hibe imkânları konuları ile köyün alt yapısını, ekonomik durumunu, sosyo-kültürel yapısını ve sağlık koşullarını da içeren eğitimleri kapsamalıdır.

Kurumlarla tarımsal amaçlı ortak projeler geliştirilmeli, işbirliği yapılan kurum ve kuruluşlar arasında tam katılımın sağlanması ve sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından birebir uygulamalı yapılacak çiftçi eğitimine diğer kurum ve kuruluşlarının da katkı vermesi sağlanmalıdır.

Teknik personelin uygulamada yetkileri artırılmalı, fiziki şartları iyileştirilmeli, mahallenin tarımsal potansiyeline uygun personel görevlendirilmeli, mesai uygulamalarında esnekliğe gidilmelidir.

Çiftçiye yönelik görsel materyallerin hazırlanması için gerekli destek sağlanmalı, iyi tarım uygulamaları çiftçiye aktarılmalı, kayıt tutma alışkanlığı oluşturulmalı ve veri bankası oluşturulmalıdır.

Kamuya ait eğitim salonları tarımsal yayım için daha etkin kullanılmalı, grup yayım çalışmalarına özen gösterilmelidir.

Tarımsal yayım ürün bakım işlerinin doğru uygulanması ve yeni teknolojilerin benimsenmesinin yanında çözüm yollarındaki alternatiflerin üreticiler tarafından kendi kararını verebilen ve yorumlayan duruma gelmesi hedeflenmelidir.

Tarım danışmanlarının görev yaptıkları mahallelerde ki demonstrasyonlar, tarla günleri vb. çalışmalara finansal yönden destek verilmelidir.

Tarım danışmanlarının yapacakları iş tanımının açık bir şekilde netleştirilmesi gerekmektedir. Asıl meslekleri olan yayım dışında çalıştırılmalarının önüne geçecek yasal düzenlemeler yapılmalı, zamanlarının ve enerjilerinin tamamını yayım faaliyetlerinde harcamalarını sağlayacak yasal önlemler hızlıca alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Aktaş Y., ÖcalKara F., Demirdöğen A., (2010). *Tarımsal Yayım'a Yeni birYaklaşım : İnsancıl Tarımsal Yayım". Tarım Ekonomisi Dergisi ; 16(2): 45 – 57. İzmir.*

Altınkaynak, A., (2002). *Erzurum İli Uzundere İlçesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Tarımsal Yayım Açısından Kalkınma Olanakları. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı*. Erzurum.

Anonim. (2016). *https://www.tarihikentlerbirligi.org (Erişim Tarihi:15.10.2021).*

Anonim. (2019). *https://tr.wikipedia.org/wiki/Erzurum (Erişim Tarihi:13.10.2021).*

Anonim. (2020). https://www.tarimorman.gov.tr/ *(Erişim Tarihi: 04.11.2021).*

Anonim. (2020a). *https://erzurum.ktb.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 04.11.2021).*

Anonim. (2020b). *Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik. https://www.mevzuat.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 29.12.2021).*

Anonim. (2021). *https://www.tuik.gov.tr/ (Erişim Tarihi:17.07.2021).*

Ateş A., Sayın, C., (2008). *Antalya İlinde Örtüaltı Yetiştiriciliğinde Özel Tarımsal Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir araştırma. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi; 21(2), 251-263. Antalya.*

Atsan, T., (1998). *Yozgat Kırsal Kalkınma Projesinin Tarımsal Yayımda Program Planlama İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.* Erzurum.

Atsan, T., Yurttaş, Z., Başusta, Z., (2010). *Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmeliğin Yayım Çalışmalarına Etkileri, Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, Şanlıurfa, s.597-602.*

Aydoğdu, M. (2019). *Mısır ekimi yapan çiftçilerin yayımlanması ve danışmanlık hizmetleri için ödemeye yönelik tutumları: Şanlıurfa örneklemesi. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 109-115.*

Bozkurt, M., (2005). *Şanlıurfa İli Merkez İlçede Süt Sığırcılığı Yetiştirme Sorunlarının Tarımsal Yayım Açısından Değerlendirilmesi Denemesi. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı.* Şanlıurfa.

Cengiz, N., (2018). *Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin etkililiği üzerine bir araştırma: Antalya ili örneği. Doktora Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı.* Tekirdağ.

Ceylan, I.C., (2010). *İ.C.,Tarımsal Yayım ve İletişim Dersi Ders Notu. www.agri.ankara.edu.tr/.../1182__T_Yayim_ve_Iletisim_Ders_Notu.doc.*

Çakmak, E., (2010). *Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Tarım Danışmanlığı Sisteminin İnceleme ve Değerlendirilmesi: Tokat İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü, Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı.* Tokat.

Çelik, A., (2009). *Erzurum İlinin Mekanizasyon Özellikleri. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Makineleri Bölümü. 25240 Erzurum.*

Çölaşan, R., (2000). *Tarımsal Proje ve Danışmanlık Hizmetleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, Sayfa 1127-1333.* Ankara.

Çukur, T., (2010). *Çoğulcu Tarımsal Yayım Sistemi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Ege Üniversitesi Dergisi, 48 (2), 151-158.*

Demirtaş M.N, Okur, O., Küçükongar M., Kan, M., Özdemir, F., (2015). *KOP Bölgesinde Tatımsal eğitim ve İhtiyaç Analizi. Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.*

Derman, A., (2010). *Mardin İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Görev Yapan Elemanların Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemine Bakışları.* Adana: Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı.

Eksilmez, E., (2016). *Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri kapsamında tarım danışmanlarının sosyo-ekonomik durumu ve etkinliği: TR90 bölgesi örneği. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.* Erzurum.

Erilli, N. (2018). *İstatistik-2. Ankara: Seçkin Yayıncılık. .*

Evenson, R., (1998). *The Economic Contributions Of Agricultural Extension To Agricultural And Rural Development.Chp.39.*

Foti R., Nyakuda. I., Moyo. M., (2007). Determinants of FarmerDemandfor "Fre-for-Sevice" Extension in Zimbabwe: The Case of Mashonaland Central Province. BinduraUniversity of ScienceEducation, 1, Bindura, Zimbabwe.

Gökçe, O., (2004). *1000 Köye 1000 Tarımcı Projesi Üzerine Bir İnceleme. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi.* Tokat.

Halike, Z., (2016). *Çanakkale İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (Tar Gel) Kapsamında Çalışan Personelin Sosyo-Ekonomik Memnuniyetlerinin İncelenmesi. Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.*

Harputlu, M, (2005). *Kırsal Kalkınmada Hizmet Birliklerinin Rolü Ve Kınık İçin Bir Model Denemesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.* İzmir.

Kaiser, H.F., (1958). *The Varimax Criterion for Analytic Rotation in Factor Analysis, Psyhometrika, 23, (3), 187-200, USA.*

Kara, U.K., (2007). *Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi'nin Tarımsal Yayım Açısından Değerlendirilmesi: Şanlıurfa İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.* Şanlıurfa.

Kavukçu, K., (2007). *Amasya ili Merzifon ilçesi damızlık sığır yetiştiricileri birliğine üye olan ve olmayan işletmelerin tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanma durumlarının karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Ensti.* Samsun.

Kılıç, S., (2016). *Cronbash'ın Alfa Güvenilirlik Kat Sayısı. Journal of Mood Disorders, 6(1):47-48, Ankara.*

Küçükcoşkun Ş., Uçar, İ., Ar, H., (2013). *Tarımsal Sulama Yönetiminde AR-GEÇalışmaları, 3.Ulusal Toprak ve Kaynakları Kongresi, 22-24 Ekim 2013.*

Mazmanoğlu, A., (1979). *Faktör Analizi ve Bilgisayarlarda Modern Faktör Analizi Yöntemlerinin Kullanımı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*

Newbold, P. (2005). *Literatür Yayıncılık. İşletme ve İktisat İçin İstatistik.(Ü. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.*

Opare, K. D. (1997). *The Role of Agricultural Extension in the Adoption of Innovations* .

Özçatalbaş, O., (1994). *Tarımsal Yayımın Analizi ve Etkin Bir Yayım Çalışması İçin Gerekli Koşulların Saptanması Üzerine Bir Çalışma.* Adana: Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitisü, Kod No 266.

Özçatalbaş, O., (2009). *Türkiye ve AB'de Tarımsal Yayım Sistem ve Yaklaşımlarına Bakış AB ve Türkiye Arasındaki Sivil Toplum Diyaloğunun Çok Yönlü Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu.* Antalya: Bildiri Kitabı, 5-6 Kasım.

Özçatalbaş O., Boz. İ., Bostan Budak D., Karaturhan, B., Demiryürek, K., (1998). *Tarımsal Yayım ve Haberleşme. Baki Kitabevi,ISBN:975-72024-02-3, Adana.*

Özçatalbaş,O., Boz. İ., Bostan Budak D., Karaturhan, B., Demiryürek, K., (2010a). *Türkiye'de Tarım danışmanlığı Sisteminin Geliştirilmesine Yönelik önlemle, Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak,2010.* Ankara.

Özçatalbaş O., Boz. İ., Bostan Budak D., Karaturhan, B., Demiryürek, K., (2010b). *Türkiye ve Gap Bölgesinde Tarım Danışmanlığı Sisteminin Sorunları ve.* Şanlıurfa: Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 22-24 Eylül.

Paschen, J. R. (2017). *Enrolling advisers in governing privatised agricultural extension in Australia: challenges and opportunities for the research, development and extension system, The Journal of Agricultural Education 23: 3, 265-282* .

Saliu, O.J., (2009). *"Privatization Of Agricultural Extension Services In Nigeria - Proposed Guidelines For Implementation", Journal of Sustainable Development in Africa Volume 11, No.2, 2009.*

Şimşek, Y.B., (2019). *Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinde Algılanan Kalite ve Üretici Memnuniyeti. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Aydın.*

Şoraklı, A., (2006). *Bin Köye bin Tarımcı Projesi Kapsamında Görev yapan Tarım Danışmanlarının Etkinliklerinin Belirlenmesi: Erzurum İli Örneği(yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.* Erzurum.

TEDGEM. (2006). *https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM (Erişim Tarihi: 21.08.2021).*

Toktaş, S., (2010). *Adana İlinde Tarımsal yayımı Geliştirme Projesi (TAR-GEL) Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi.* Adana.

Uzundumlu, A.S., (2019). *KarÇay Üretiminde Üretici Geliri ve Verimi Artırmaya Yönelik Bir Araştırma: Artvin İli Örneği. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 6(3): 363-371.*

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler		
Adı Soyadı	**:**	Elif DURSUN
Doğum tarihi	**:**	
Doğum Yeri	**:**	
Uyruğu	**:**	
Adres	**:**	
Tel	**:**	
E-mail	**:**	
Eğitim		
Lise	**:**	Erzurum Atatürk Lisesi
Lisans	**:**	Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi
Yüksek lisans	**:**	Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı Tarım Politikası ve Yayım Bilim Dalı
Doktora	**:**	
Yabancı Dil Bilgisi		
İngilizce	:	Orta
Almanca	:	
Rusça	:	
Diğer		
Üye Olunan Mesleki Kuruluşlar		
Tezden Üretilmiş Yayınlar		